

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

факультет політичних наук

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра історії

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри історії

І. С. Міронова

“ ” 20__ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему:

РОМАНТИЗМ І КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНЕ
ВІДРОДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Керівник:

д. і. н., професор

Міронова Ірина Сергіївна

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент:

директор Одеського археологічного музею НАН України, к. і. н., доцент

Піструїл Ігор Володимирович

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконав:

студент VI курсу групи 634 М

Сватенко Євген Олександрович

(П.І.Б.)

Спеціальності

032 «Історія та археологія»

(шифр і назва спеціальності)

ОПП:

«Історія та археологія»

Миколаїв – 2024 рік

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет, відділення	факультет політичних наук
Кафедра, циклова комісія	кафедра історії
Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Спеціальність	032 «Історія та археологія»
ОПП / ОНП	«Історія та археологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри історії

_____ І. С. Міронова

“ ” _____ 2024 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Сватенко Євгену Олександровичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Романтизм і культурно-національне відродження в Україні XIX століття

керівник роботи: Міронова Ірина Сергіївна, д.і.н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від
«25» вересня 2024 року № 245.

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 22 листопада 2024 року

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: вступ, основна частина, висновок, список використаних джерел та літератури, додатки (якщо є).

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) згідно з планом кваліфікаційної роботи магістра.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) не планується

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Міронова І.С.		
Розділ 1	Міронова І.С.		
Розділ 2	Міронова І.С.		
Розділ 3	Міронова І.С.		
Розділ 4	Міронова І.С.		
Висновки	Міронова І.С.		

7. Дата видачі завдання 26.09.2024**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН**

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до кваліфікаційної роботи	вересень 2024	
2.	Розділ 1. Стан наукової розробки проблеми	жовтень 2024	
3.	Розділ 2. Романтизм як культурний феномен XIX століття	жовтень 2024	
4.	Розділ 3. Культурно-національне відродження в Україні XIX століття: ідейно-естетичні засади	жовтень 2024	
5.	Розділ 4. Роль романтизму у формуванні національної ідеї України	листопад 2024	
6.	Висновки	листопад 2024	
7.	Переддипломна практика	11.11 – 24.11. 2024	
8.	Оформлення списку використаних джерел та літератури, додатків	листопад 2024	
9.	Попередній захист	26.11.2024	
10.	Рецензія на дипломну роботу	02.12.2024	
11.	Захист дипломної роботи	17.12 2024	

Студент

_____ (підпис)

Сватенко Є. О.

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

_____ (підпис)

Міронова І. С.

_____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ	8
1.1. Історіографія проблеми	8
1.2. Джерельна база	40
1.3. Методологія та методи дослідження	51
РОЗДІЛ 2. РОМАНТИЗМ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН XIX СТОЛІТТЯ	54
2.1. Витоки та розвиток романтизму в Європі	54
2.2. Особливості романтизму в Україні: вплив західноєвропейських ідей	69
2.3. Основні риси та принципи українського романтизму	72
РОЗДІЛ 3. КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ В УКРАЇНІ XIX СТОЛІТТЯ: ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ	77
3.1. Поняття «національне відродження» та його зв'язок із романтизмом	77
3.2. Роль культурно-національного відродження у формуванні української ідентичності	81
3.3. Вплив романтизму на розвиток національної свідомості та мови	84
РОЗДІЛ 4. РОЛЬ РОМАНТИЗМУ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ УКРАЇНИ	88
4.1. Національно-визвольні ідеї у творах українських романтиків	88
4.2. Вплив романтизму на політичні та громадські рухи XIX століття	92
4.3. Романтизм як ідеологічна основа національного руху	96
ВИСНОВКИ	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	105

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вивчення романтизму як культурно-історичного феномену та його ролі в культурно-національному відродженні України XIX століття має суттєве значення для розуміння ідейних і аксіологічних передумов формування національної свідомості та індивідуалізації української ідентичності в умовах імперського тиску. Романтизм виступав не лише літературним і художнім напрямком, а й багат шаровим ідеологічним субстратом, що заклав підвалини для формування інтелектуальних структур українського національного руху, сприяючи консолідації нації через звернення до фольклору, історичної пам'яті та символічних значень національної самобутності.

В умовах культурно-ідеологічного домінування Російської та Австро-Угорської імперій український романтизм виконував функцію ідеологічного дискурсу, що артикулював прагнення нації до самоствердження, рефлексії власної історичної унікальності та збереження культурних конструктів. Переосмислення ідей європейського романтизму та їхнє поєднання з національною тематикою стало потужним інструментом ідентифікації українців, зокрема через відродження народної культури та мовної традиції, що сприяло формуванню національного наративу, який протистояв асиміляційним загрозам.

Об'єктом дослідження є культурно-національне відродження України XIX століття, основою якого стали ідеологеми романтизму та їхнє втілення у творах українських інтелектуалів і митців.

Предметом дослідження є специфіка рецепції європейського романтизму в українській культурі, а також ідейно-естетичні засоби формування національної ідентичності через романтичний дискурс.

Метою кваліфікаційної роботи є комплексний аналіз романтизму як ключового культурного явища, що стимулювало процеси самоусвідомлення української нації та стало ідейною основою культурно-національного відродження. Для досягнення цієї мети в роботі визначені такі **завдання**:

- визначити стан наукової розробки проблеми;
- дослідити філософсько-естетичні засади романтизму як явища, що визначило культурний і національний розвиток в Україні XIX століття;
- проаналізувати вплив західноєвропейських романтичних ідей на формування української національної свідомості;
- дослідити вплив романтизму на консолідацію українського культурного середовища через аналіз творів визначних представників доби.

Хронологічні межі дослідження охоплюють XIX століття – час активного становлення романтичного руху та його впливу на українське суспільство. Цей період включає не лише час розквіту романтизму, а й становлення національних рухів, які заклали підвалини для розвитку ідеології культурно-національного відродження.

Територіальні межі дослідження охоплюють українські землі, що перебували під контролем Російської та Австро-Угорської імперій, оскільки саме в цих умовах відбувалося становлення і розвиток українського національно-культурного руху.

Методологічною основою дослідження є принципи історизму, об'єктивності, всебічності та системності, що забезпечують комплексний підхід до аналізу національного відродження в контексті українського романтизму. У роботі використовуються спеціально-історичні методи історико-порівняльного, проблемно-хронологічного, а також культурно-семіотичного аналізу, які дозволяють детально вивчити вплив романтизму на формування національного світогляду в Україні.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні нових аспектів впливу європейського романтизму на українське національне відродження, а також у детальному аналізі ідейно-естетичних засобів конструювання української ідентичності в межах романтичного дискурсу.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його матеріалів у науковій та освітній сферах, зокрема у курсах з української історії, літературознавства та культурології. Отримані результати можуть також стати основою для подальших досліджень у галузі культурної пам'яті, етнополітики та національної ідентичності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки наукового дослідження оприлюднені на міжнародній науково-практичній конференції:

– Сватенко Є. О. Романтизм як ідеологічна основа українських національних рухів XIX століття // Історія України та Європи в контексті збереження європейських цінностей : Міжнар. наук. конф. 8 листоп. 2024 р., м. Миколаїв : в рамках міжнар. проекту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine» : тези. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. С. 25–28.

Публікації.

– Міронова І., Сватенко Є. Вплив ідей німецького романтизму на культурно-національне відродження України XIX століття // Старожитності Лукомор'я. 2024. Вип. 6.

Структура роботи побудована за предметно-хронологічним принципом. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (дванадцяти підрозділів) основної частини, висновків, списку використаних джерел та літератури (98 найменувань). Загальний обсяг роботи – 112 сторінок.

РОЗДІЛ 1

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ

1.1. Історіографія проблеми

Дослідження теми романтизму та культурно-національного відродження України XIX століття є одним із фундаментальних напрямків вітчизняної історіографії, оскільки саме цей період заклав підвалини національної ідентичності, розвитку літератури та інтелектуального життя, що сприяли консолідації суспільства навколо ідей самобутності. Історіографія питання охоплює різні етапи, кожен з яких вносив суттєві корективи у трактування ролі українського романтизму. Комплексний огляд історіографічних етапів – від досліджень часів Російської імперії до сучасних наукових студій – дозволяє прояснити, як під впливом суспільно-політичних умов змінювалися інтерпретації національного відродження та романтизму, а також яким є сучасний науковий дискурс щодо цих процесів.

Історіографію питання досліджено за проблемно-хронологічним принципом і умовно поділено на такі основні періоди: наукові роботи часів Російської імперії, радянської доби, сучасної незалежної України та зарубіжних авторів. Імперська й радянська історіографія висвітлювали романтизм та національне відродження в межах ідеологічно обмежених підходів, де національні мотиви підпорядковувалися соціально-класовим критеріям. Сучасна українська історіографія, навпаки, акцентує значення цих процесів для формування національної свідомості, відновлення історичної пам'яті та національно-культурного відродження. Зарубіжні дослідження дозволяють здійснити порівняльний аналіз українського романтизму з аналогічними процесами в інших європейських країнах, позиціонуючи українське

відродження як важливу складову загальноєвропейського руху за національну свободу та ідентичність.

Історіографія імперського періоду. У період панування на українських землях Російської імперії дослідження теми романтизму та культурно-національного відродження відбувалося в умовах суворого контролю й жорстокої цензури, спрямованої на обмеження будь-яких проявів української національної ідентичності. Імперська влада послідовно намагалася інкорпорувати українську культуру в рамки загальноімперської концепції «малоросійської» культури, що вважалася периферійною частиною «єдиного руського народу». Такий підхід підпорядковувався ідеології «триєдиної» нації, яка трактувала українців, росіян і білорусів як частини однієї «великої» російської етнічної групи, що потребувала «культурного опікування». Однак представники української інтелігенції – науковці, літератори, етнографи – не лише протистояли цій асиміляційній політиці, але й намагалися зберегти та розвинути власні культурні надбання, ставши рушійною силою національного пробудження, яке було основною ідеєю романтизму в Україні.

Романтизм, як культурний і суспільний феномен, став не лише естетичним напрямком, а й ідеологічним осердям для розвитку національної самосвідомості в українському суспільстві. Саме через романтичне вивчення народної культури, мови, фольклору та історії українська інтелігенція прагнула встановити автентичну національну ідентичність, протиставляючи її офіційно нав'язаній імперській політиці русифікації. Така політика не обмежувалася культурною сферою; вона проявлялася й у юридичній площині, де імперське законодавство жорстоко регулювало й обмежувало використання української мови, видання книжок українською, а також діяльність українознавчих наукових установ, у тому числі через Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року.

У цьому контексті праці представників української інтелігенції виконували важливу роль не лише як дослідницький матеріал, а й як елементи культурного супротиву. Вивчаючи народну культуру, історію та мову, такі науковці, як Ізмаїл Срезневський, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш та Осип Бодянський, створювали передумови для формування української національної свідомості. Їхні наукові здобутки стали засобом рефлексії над історичними процесами, що мали місце в Україні, як-от утиски української культури й національного руху після ліквідації Гетьманщини та запровадження кріпацтва. Ці праці фокусувалися на піднесенні народної тематики, показі цінності народної поезії, звичаїв і побуту як носіїв унікального національного духу. У них українська культура й мова розглядалися не як периферійний прояв загальноросійської культури, а як самодостатня культурна цінність, що відіграє унікальну роль у формуванні національної ідентичності.

Таким чином, попри імперську цензуру й репресивну політику, українська інтелігенція сформувала власний напрямок історико-культурних досліджень, який став складовою частиною загальноєвропейського романтичного руху.

Одним із перших дослідників, хто звернув увагу на український народний фольклор і його значення для національного самовизначення, був Ізмаїл Срезневський. Хоча він не був українцем за походженням, його зацікавлення українською культурою та її автентичністю привело до створення праці «Запорізька старина» (1833–1838), що містила багатий масив записів українських народних пісень, дум і легенд¹. Ця збірка не тільки популяризувала народну культуру, але й стала однією з перших наукових праць, де український народ представлено як окремий суб'єкт зі своєю унікальною культурою, звичаями та мовою. І. Срезневський підкреслював, що «народні пісні – це не лише поезія, а саме дихання нації», через яке передаються традиції та національний дух. Висвітлюючи через фольклор особливості української

---

¹ Срезневский И. И. Запорожская старина. Харьков: В Унив. Тип., 1833–1838. Т. 1–2. 380 с.

ментальності, він продемонстрував, що культура й мова є не просто периферійними аспектами побуту, а фундаментом національної ідентичності, від якої залежить відродження нації.

Видання «Запорізька старина» мало значний успіх у колах інтелігенції й сприяло поширенню романтичних ідей в Україні, оскільки привертало увагу до національних коренів і важливості їх збереження. І. Срезневський наголошував, що українська культура через народний фольклор та історичну пам'ять може опиратися асиміляційним тенденціям, спрямованим на знищення української ідентичності. Його праця мала вплив не тільки на українську аудиторію, а й на широке коло славістів, які почали визнавати українську культуру як самобутнє явище.

Іншим видатним дослідником доби був Микола Костомаров, який своєю працею «Про історичне значення руської народної поезії» (1842) започаткував новий погляд на роль народної творчості у формуванні національної самосвідомості². М. Костомаров, розглядаючи народну поезію як відображення глибинної історичної пам'яті українців, вважав її основою для пробудження національної свідомості й ідентичності. У цій праці він обґрунтовував значення фольклору як колективної пам'яті народу, через яку можна віднайти «душу нації», її історичні ідеали та культурні прагнення. Науковець стверджував, що саме народна культура, позбавлена імперських нашарувань, є основою для збереження національної самобутності українців.

Пізніша праця М. Костомарова «Книга буття українського народу» (1846)³ стала свого роду маніфестом культурно-національного руху в Україні, адже вона закликала до відродження української нації через збереження власної мови, звичаїв і традицій. У цій роботі автор наголошував на тому, що народна культура не лише підтримує національну ідентичність, а й є духовною основою

---

² Костомаров М. Про історичне значення руської народної поезії. Харків, 1842. С. 46.

³ Костомаров М. Книга буття українського народу. Київ, 1846. С. 15.

для боротьби проти асиміляційних впливів з боку імперії. Він виступав за право українців на збереження власної культурної самобутності, висвітлюючи ідеї самовизначення та культурної автономії, які згодом надихали представників романтичного руху. Праці М. Костомарова мали значний вплив на розвиток національно-культурного відродження в Україні та стали нарижним каменем для формування національної ідеї, яка об'єднала ідеали романтизму з культурно-політичними прагненнями українського народу.

Одним із центральних осередків національно-культурного відродження в Україні був Київський університет, який став своєрідною платформою для поширення ідей романтизму та культурної самобутності. Саме тут працював Осип Бодянський – видатний фольклорист і дослідник слов'янських культур, чия праця «О народной поэзии славян» (1837) стала важливим внеском у розвиток української історіографії та національної свідомості⁴. У цьому дослідженні автор здійснив глибокий аналіз народної культури, зокрема українського фольклору, та підкреслив його значення для відродження національної ідентичності. Він наголошував, що народні пісні та легенди є не лише виразом культурної спадщини, а й засобом формування національної ідеї, закладаючи фундамент для формування історичної пам'яті народу. О. Бодянський не просто збирав зразки української народної творчості, але й прагнув продемонструвати їхню самобутність і важливість як елементів українського національного духу.

Важливо, що науковець висвітлював народну культуру через призму романтичного світогляду, де фольклор і національні традиції розглядалися як джерело глибокої емоційної та духовної спадщини. У своїй праці він сформулював ідею романтизму як інструменту культурного відродження, що спонукало молодих інтелектуалів зосередитися на дослідженні українських народних традицій і мови. Для О. Бодянського романтизм був засобом

---

⁴ Бодянський О. О народной поэзии славян. М., 1837. 154 с.

пробудження національної свідомості, оскільки він вірив, що саме через збереження фольклору й мовних особливостей можна відродити національний дух, здатний протистояти асиміляційним процесам, які посилювалися в Україні. Його праця надихнула молодих науковців і стала фундаментом для подальших досліджень української культури, літератури й фольклору, формуючи підґрунтя для розвитку національно-культурного руху та поширення ідей романтизму як в Україні, так і за її межами.

У межах запропонованого дослідження слід згадати діяльність Пантелеймона Куліша, чий внесок у національне відродження був вагомим та охоплював як наукову, так і літературну площину. Його праця «Записки о Южной Руси» (1856–1857), видана у двох томах, стала однією з перших спроб систематизувати й зберегти багатство української культури⁵. У цій праці автор детально описував народні звичаї, історичне минуле, мову та побут українського народу, наголошуючи на їхній самобутності. На думку П. Куліша, «народ є не лише творцем культури, але й її зберігачем», а саме тому вивчення народного життя та звичаїв має вирішальне значення для відродження національного духу. У цьому аспекті він стояв на позиціях романтизму, адже вірив, що саме через збереження та розвиток фольклору, історичної пам'яті та мови можна зберегти українську ідентичність, яка, на його думку, була під загрозою зникнення через імперську асиміляцію.

Поряд із науковими працями П. Куліш активно займався перекладацькою діяльністю, що стало важливим внеском у збереження і поширення української мови. Його переклад Біблії українською мовою (1860) став подією надзвичайної важливості для українського культурного середовища, оскільки наближав українців до світових культурних надбань, надаючи релігійним текстам українське звучання⁶. Як представник українського романтизму, П. Куліш вірив,

---

⁵ Куліш П. Записки о Южной Руси. Санкт-Петербург, 1856–1857. Т. 1–2. С. 74.

⁶ Куліш П. Біблія в перекладі українською мовою. Санкт-Петербург, 1860. С. 112.

що мова є одним із найважливіших елементів національної ідентичності. Його перекладацька діяльність не тільки сприяла поширенню української літературної мови, а й допомагала утвердити її як повноцінну культурну та релігійну мову. На додачу, він створив фонетичний правопис, який упорядковував українську писемність, забезпечуючи її уніфікацію та сприяючи подальшому розвитку літературної мови. Це наближало українську мову до європейських стандартів писемності, що відображало романтичну віру П. Куліша в необхідність інтеграції національної культури до загальноєвропейського культурного простору, не втрачаючи водночас своєї самобутності.

Через романтичний погляд на культуру та історію П. Куліш бачив у народній творчості та мові не лише культурний феномен, але й джерело національної сили та ідентичності, яку, за його переконаннями, належало захищати та розвивати. Його праці та культурна діяльність стали важливим етапом українського національно-культурного відродження, який утвердив український романтизм як рух за національну гідність та відстоювання мовної і культурної самобутності⁷.

Михайло Максимович, перший ректор Київського університету, зробив вагомий внесок у розвиток української фольклористики та етнографії, зокрема своєю збіркою «Малороссийские песни» (1827)⁸. Це видання стало справжнім науковим джерелом для вивчення українського фольклору та водночас набуло великої популярності серед широкої аудиторії, адже пропонувало не просто зібрання народних пісень, а своєрідний маніфест самобутності української культури. М. Максимович намагався показати, що українська народна творчість зберігає унікальні риси національної ментальності, історичної пам'яті й світогляду, які глибоко вкорінені в давньому минулому. Його збірка

---

⁷ Кулиш П. Записки о Южной Руси. С. 32.

⁸ Максимович М. Малороссийские песни. Спб., 1827. С. 210.

розглядалася як важливий культурний скарб, здатний протистояти імперським зусиллям асиміляції та інтеграції українців у загальноросійський культурний простір.

У своїй праці М. Максимович наполягав, що українська культура має давнє коріння, самобутнє та унікальне, і заслуговує на повагу як окремий національний феномен, а не просто як регіональний варіант російської культури. Згідно з романтичним світоглядом, він розглядав народну поезію як відображення «душі народу» та як ключ до його національної ідентичності. Він писав: «Народна пісня – це дзеркало, в якому ми бачимо наші віковічні цінності, пам'ять предків і нашу мову, якими ми повинні пишатися»⁹. Збірка М. Максимовича вплинула на розвиток українського романтизму, показуючи, що фольклор може стати підґрунтям для відродження нації, адже завдяки народній культурі можливо зберегти національний дух, попри імперські утиски.

Праця М. Максимовича стала важливою не лише для наукового дослідження, але й для утвердження романтичної ідеї про те, що культура й мова є основою національної єдності та незламного зв'язку з минулим. Його діяльність надихала інших діячів українського національного відродження, формуючи платформу для розбудови української культури як рівноправної серед європейських народів, що було характерною рисою романтичного світогляду.

Таким чином, попри ідеологічні обмеження імперської влади, українська інтелігенція XIX століття продовжувала розвивати національно-культурний рух, використовуючи романтизм як ключовий інструмент збереження ідентичності та національної самосвідомості. Ці процеси заклали основи для наступних етапів національного відродження, проте зміни, що відбулися на початку XX століття, суттєво вплинули на історичну й культурну думку.

---

⁹ Там само.

Надалі мова піде про особливості висвітлення теми романтизму та культурно-національного відродження в Україні в умовах радянської доби, коли політичний контекст та ідеологічні настанови СРСР значно змінювали підходи до дослідження національної історії й культури.

Радянська історіографія. З початком радянської доби, підходи до дослідження українського романтизму та національного відродження зазнали значних змін, обумовлених ідеологічними настановами марксистсько-ленінської доктрини та жорстким контролем державної цензури. У цей період будь-які національні прояви були схильні до інтерпретації через призму соціалістичних ідеалів, класової боротьби та «інтернаціональної дружби народів». Романтизм, який в імперські часи відігравав роль у формуванні української національної ідентичності, розглядався радянськими дослідниками крізь ідеологічно обмежені рамки, що виключали будь-які прояви окремішності української культури, трактуючи її як частину «великої радянської культури».

Історіографія цього періоду відзначалася переважанням офіційних підходів, які зводили національну ідею до соціально-класового контексту, що відповідало політиці радянської держави щодо «інтеграції» національних культур. Водночас, певні дослідники намагалися зберегти об'єктивність, і хоча їхня діяльність була обмежена цензурою, вони зуміли висвітлити окремі аспекти романтизму в Україні, такі як літературна спадщина, фольклорні мотиви та соціальна тематика.

Радянський період в історіографії українського романтизму відзначається значним ідеологічним тиском, але водночас демонструє поступову еволюцію наукового дискурсу, який, починаючи з 1920-х років, поступово розширювався. На початку доби акценти в наукових роботах ставилися на «соціальну значущість» романтизму, однак у 1960-ті роки, завдяки певній лібералізації, українські науковці почали аналізувати літературну спадщину з огляду на її культурно-національний контекст. Період перебудови сприяв відродженню

комплексного підходу, який враховував ідеологічну, культурну та соціальну складові українського романтизму.

З початком радянського періоду основну роль у вивченні романтизму відігравали науковці, які зосереджувалися на класовій та соціально-політичній інтерпретації, підпорядковуючи національні мотиви «інтернаціональним завданням» радянської науки. Важливе місце серед них займав Володимир Коряк, що обстоював ідеї пролетарського інтернаціоналізму. У своїх роботах «Нарис історії української літератури» (1925)¹⁰ та «Українська література: питання марксівського літературознавства» (1928)¹¹ дослідник приділяв значну увагу аналізу творчості українських романтиків, зокрема Тараса Шевченка, Миколи Костомарова та Пантелеймона Куліша. Він розглядав їхню діяльність крізь призму соціальної та національної боротьби, наголошуючи на їхній важливій ролі у формуванні класової свідомості. У роботах В. Коряка український романтизм трактувався як ідеологічний та соціальний інструмент, що відповідав потребам «пролетарського руху» та був необхідний для подолання «буржуазного націоналізму» в літературі.

У роботі «Нарис історії української літератури» В. Коряк наголошував, що національну літературну спадщину варто переосмислювати з позицій марксистсько-ленінської ідеології, що дозволяло «пролетаризувати» українську літературу та підпорядковувати її інтересам інтернаціональної єдності трудящих мас. Зокрема, він вважав, що творчість українських романтиків, зосереджена на фольклорних і національних мотивах, має цінність лише в контексті її відповідності ідеалам «пролетарського інтернаціоналізму»¹². Таким чином, підхід В. Коряка став зразком радянської інтерпретації українського романтизму, в якому національні мотиви підпорядковувалися завданням

---

¹⁰ Коряк В. Нарис історії української літератури. Харків, 1925. 533 с.

¹¹ Коряк В. Українська література: питання марксівського літературознавства. Харків, 1928. 220 с.

¹² Коряк В. Нарис історії української літератури. С. 43.

класової боротьби, що відповідало політиці радянської влади щодо інтеграції національних культур у межах соціалістичної ідеології.

Олександр Білецький, один із провідних літературознавців 1930-х років, відіграв ключову роль у формуванні радянського підходу до українського романтизму, пристосовуючи його до ідеологічних рамок марксистсько-ленінської теорії. У своїй монографії «Соціальні ідеали в українській літературі» (1931)¹³ він досліджував український романтизм крізь призму класової боротьби, розглядаючи його як відповідь на виклики соціальної нерівності та несправедливості. О. Білецький акцентував на тому, що література повинна не лише відображати реальність, але й активно впливати на формування соціальної свідомості та мобілізацію мас у боротьбі проти буржуазних ідеалів, які, на його думку, суперечили інтересам трудящих класів. Він також висловлював ідею, що саме романтизм відкривав можливість залучення народних мас до загальної соціалістичної мети, перетворюючи літературні мотиви в засоби пропаганди соціальної боротьби та «виховання» пролетаріату.

Продовжуючи розвиток своїх поглядів, О. Білецький у наступній праці «Українська література: соціально-історичний огляд» (1935)¹⁴ звернувся до детального аналізу зв'язку романтизму з «передовими соціальними перетвореннями». Він підкреслював, що романтизм, як культурний феномен, повинен слугувати завданням «революційної романтики», що надихала суспільство на боротьбу проти старих, консервативних форм культури, які підтримували соціальну нерівність і буржуазний лад. Автор стверджував, що романтизм, за допомогою символічного апелювання до народної культури та національної спадщини, відображав ідеали визвольної боротьби й спонукав до соціальної трансформації. Таким чином, О. Білецький трактував романтичні ідеї

---

¹³ Білецький О. Соціальні ідеали в українській літературі. Харків, 1931. С. 90.

¹⁴ Білецький О. Українська література: соціально-історичний огляд. Харків, 1935. С. 12.

як прогресивні й навіть революційні за своєю природою, адже вони не лише сприяли культурному відродженню, але й слугували активним інструментом соціальної мобілізації.

Зокрема, у дослідженнях О. Білецького особлива увага приділялася таким діячам українського романтизму, як Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш і Микола Костомаров, творчість яких інтерпретувалася через соціально-класові критерії. Він вбачав у їхніх творах зображення класової боротьби та відмову від буржуазної естетики, яка, на його думку, підпорядковувалася інтересам класової експлуатації. Науковець наголошував, що їхні твори містять потужний заклик до боротьби за соціальне й національне звільнення, що, на його переконання, відповідало ідеологічним завданням марксизму-ленінізму. Такий підхід став основою для радянського тлумачення українського романтизму, де ідеологічний і соціально-класовий аспекти повністю підпорядковувалися офіційним настановам, згідно з якими національні й культурні питання розглядалися лише в контексті їхньої відповідності соціалістичній доктрині.

Федір Якубовський, відомий радянський літературознавець, досліджував зв'язок українського романтизму з ідеями соціалістичного пролетаріату, зосереджуючись на його «революційному потенціалі» та можливостях для пролетарської пропаганди. У своїй роботі «Український романтизм та пролетарські ідеали» (1948) він аналізував творчість Тараса Шевченка та Пантелеймона Куліша, намагаючись переосмислити їхню роль у літературі з точки зору ідеологічної відповідності соціалістичним принципам. Автор наголошував, що романтичні ідеї, закладені у творах цих авторів, мають бути орієнтовані на соціальну боротьбу та відповідати потребам «пролетарської інтернаціональної єдності»¹⁵. Ф. Якубовський розглядав Т. Шевченка і П. Куліша як письменників, чиї твори варто інтерпретувати не лише як

---

¹⁵ Якубовський Ф. Український романтизм та пролетарські ідеали. Київ, 1948. С. 32.

культурний спадок, але й як інструменти для виховання мас у душі соціалістичної рівності.

Ф. Якубовський також вбачав загрозу в надмірному акценті на національних мотивах у творчості романтиків, оскільки вважав їх «буржуазно-націоналістичним відхиленням» від основної соціальної функції літератури. У своїй праці він закликав до перетлумачення національних елементів українського романтизму через призму «боротьби проти буржуазного націоналізму», яка мала об'єднувати народи СРСР у «соціалістичній культурі». Дослідник стверджував, що лише таким чином українська література може відповідати соціалістичним ідеалам і стати частиною єдиної радянської культурної спадщини.

Іван Світличний у своїй праці «Українська літературна традиція та інтернаціональна єдність» (1955) досліджував український романтизм як важливий етап формування національної літературної традиції, але водночас підкреслював, що цей напрямок має інтегруватися в загальнорадянський культурний простір¹⁶. На його думку, український романтизм, при всій його унікальності, потребував переосмислення з погляду «інтернаціональної єдності», що передбачало виховання у читачів почуття належності до радянського суспільства. Дослідник зазначав, що романтизм, зберігаючи національні мотиви, має уникати «буржуазних елементів» і натомість сприяти формуванню колективістського мислення, характерного для соціалістичної людини.

І. Світличний також підкреслював, що виховна функція українського романтизму має відповідати завданням радянської ідеології, зокрема підготовці «радянської людини» – особистості, що здатна поєднувати національні

---

¹⁶ Світличний І. Українська літературна традиція та інтернаціональна єдність. Київ, 1955. С. 37.

особливості з інтернаціоналістськими цінностями¹⁷. Він трактував романтизм як культурний феномен, що міг би не лише сприяти розвитку національної свідомості, але й відповідати вимогам радянського патріотизму, де українська література була б частиною загальнорадянського культурного контексту.

Юрій Лавріненко у праці «Романтизм у літературі: національна свідомість і фольклорні витоки» (1963)¹⁸ зробив важливий внесок в історіографічне вивчення українського романтизму, акцентуючи на формуванні історичної пам'яті та національної свідомості через літературну творчість. Він аналізував, як романтична література через звернення до народної культури, міфів та історичних подій формувала в українців почуття національної ідентичності. Автор зазначав, що історіографічний вимір романтизму дозволяв осмислити минуле українського народу, а фольклорні витоки творів посилювали історичну тяглисть, що у свідомості суспільства зростала як основа для національного самоствердження.

Проте, Ю. Лавріненко підкреслював, що історіографічне висвітлення романтизму повинно було відповідати соціалістичним принципам, запобігаючи «буржуазному націоналізму» та зосереджуючись на завданнях соціалістичної культури, яка вимагала інтернаціонального підходу¹⁹. Він вказував на необхідність переосмислення історіографічної спадщини романтизму в межах соціалістичних цінностей, підкреслюючи, що українська література має розглядатися як складова частина радянського культурного простору.

Іван Дзюба у своїй праці «Національна ідея в українському романтизмі» (1970)²⁰ розглядав український романтизм з позицій історіографії, аналізуючи, як романтична література сприяла формуванню національної свідомості та

---

¹⁷ Там само. С. 6.

¹⁸ Лавріненко Ю. Романтизм у літературі: національна свідомість і фольклорні витоки. Київ, 1963. С. 12.

¹⁹ Там само. С. 84.

²⁰ Дзюба І. Національна ідея в українському романтизмі. Київ, 1970. 178 с.

історичної пам'яті в Україні. Він звертав увагу на те, що твори українських романтиків через героїчні образи та міфологізацію історичних подій формували історичну тяглість, що підсилювала національну ідентичність. І. Дзюба вважав, що романтична література, звертаючись до минулого України, підтримувала національні почуття, але при цьому вона повинна була відповідати соціалістичній ідеології, підкреслюючи не тільки національні, а й соціальні аспекти минулого.

І. Дзюба обґрунтовував, що історіографічний підхід до українського романтизму може служити соціалістичній культурі, якщо інтерпретувати його як заклик до соціальної рівності та справедливості, властивих радянським цінностям. Він стверджував, що національна ідея в романтизмі, об'єднуючи історичну спадщину та народні ідеали, могла б відповідати завданням соціалістичного патріотизму та інтернаціональної єдності, водночас уникаючи надмірного акценту на «буржуазному націоналізмі»²¹. Таким чином, історіографічний погляд І. Дзюби на романтизм дозволяв включити цей напрямок у ширший контекст радянської культурної спадщини, де національні мотиви служили соціалістичним завданням.

Отже, історіографія радянської доби продемонструвала, як під впливом ідеологічних настанов і цензури марксистсько-ленінська доктрина впливала на осмислення українського романтизму. Усі національні прояви літератури були інтерпретовані через призму соціалістичних цінностей, підпорядковуючись завданням класової боротьби та інтернаціональної єдності. Романтизм, який спочатку виконував важливу функцію формування національної ідентичності, у радянський період трактувався як інструмент для мобілізації мас та впровадження ідей соціальної рівності, що відповідало потребам пролетаріату. Такі дослідники, як В. Коряк, О. Білецький, Ф. Якубовський, І. Світличний, Ю. Лавріненко та І. Дзюба, вивчали романтичні твори крізь ідеологічний

---

²¹ Там само. С. 75.

фільтр, підкреслюючи соціально-класову значущість романтизму та його здатність служити інтернаціональній культурній політиці.

Надалі у нашому дослідженні буде розглянуто сучасні українські підходи до історіографії романтизму, що зосереджуються на переосмисленні його ролі в національному відродженні та відновленні культурної спадщини України.

Сучасна українська історіографія. Сучасна українська історіографія питання культурно-національного відродження та романтизму значно відійшла від ідеологічних обмежень радянської доби, зосереджуючись на глибокому та всебічному дослідженні цих процесів як важливих складових національної ідентичності. Зокрема, романтизм в Україні розглядається сучасними науковцями як період формування новітньої української свідомості, що охоплює осмислення історичної спадщини, національних традицій, мови та культурних цінностей. Сучасні дослідники підходять до цього періоду з позицій відновлення культурної пам'яті та обґрунтування культурної самобутності українців, вивчаючи вплив романтизму не лише на літературу, а й на широкий спектр суспільних процесів та культурного відродження.

У межах сучасної історіографії романтизм сприймається як ключовий інструмент формування національної ідеї, який об'єднав прагнення до свободи, розвитку національної мови та відродження української культури. Поза політичними рамками радянського періоду українські історики та літературознавці висвітлюють романтизм як багатогранне явище, що заклало основу української національної ідентичності й закріпило її як складову європейської культурної спадщини. Розглянемо ключові роботи сучасних українських дослідників, які з нової перспективи досліджують вплив романтизму на культурно-національне відродження в Україні XIX століття.

Сучасна українська історіографія значно розширила дослідження національного відродження та романтизму, інтерпретуючи цей період як ключовий для становлення української національної свідомості, збереження

історичної пам'яті та формування культурної ідентичності. Дослідники акцентують увагу на тому, що романтизм, будучи більш ніж естетичним явищем, відігравав роль ідеологічної платформи, яка стимулювала розвиток національного самоусвідомлення та сприяла культурній консолідації українців у ХІХ столітті. Романтизм в історіографічному контексті висвітлюється як засіб творення колективної ідентичності, яка укорінена в народних традиціях, фольклорних мотивах та історичних символах. Одним із центральних дослідників романтизму та його ідейної значущості для української нації є Григорій Грабович, який у праці «Поет як міфотворець: Семантика символізму Тараса Шевченка» (1991) аналізує Т. Шевченка як ключову фігуру національного міфотворення²².

Г. Грабович вказує, що творчість Т. Шевченка виходить за межі літератури, ставши засобом культурного самовизначення, здатним впливати на формування національної ідентичності через емоційне осмислення історичних подій і національних трагедій. Автор розглядає Шевченкові образи як архетипічні, що не тільки формують культурні цінності, але й укріплюють зв'язок із колективною пам'яттю народу. Це дослідження Г. Грабовича дозволяє трактувати романтизм у літературі як потужний інструмент національного пробудження, який відповідає на потребу суспільства в самоідентифікації та протистоїть асиміляційним процесам, закладаючи основи для подальшого розвитку української культурної спадщини.

Одним із вагомих внесків у вивчення українського романтизму є робота А. Сініциної «Історико-філософські ідеї українського романтизму» (2002), що всебічно аналізує творчість видатних представників цього напрямку, зокрема Пантелеймона Куліша та Миколи Костомарова²³. Це дослідження має велике

---

²² Грабович Г. Поет як міфотворець: Семантика символізму Тараса Шевченка. Київ, 1991. 240 с.

²³ Сініцина А. Історико-філософські ідеї українського романтизму. Львів, 2002. 176 с.

значення для сучасної історіографії, оскільки авторка акцентує на центральній ролі романтизму в ідеологічному та культурному формуванні української нації. Увага приділяється літературним працям П. Куліша і М. Костомарова як ключовим чинникам розвитку національної свідомості, через які формувалося філософське підґрунтя національно-культурного відродження. Таким чином, праця висвітлює, як український романтизм відобразився на процесах самоусвідомлення українців, національних прагненнях та обґрунтуванні самобутності, що й досі розглядається як основа національної ідентичності.

Важливим аспектом роботи є також дослідження того, як ідеї українського романтизму вплинули на наступні покоління мислителів і письменників, створюючи ідеологічний фундамент для національної консолідації. А. Сініцина показує, що романтизм в Україні не обмежувався виключно естетичною функцією, а й виконував важливу суспільно-політичну роль, пробуджуючи прагнення до свободи та культурного самовизначення. Через аналіз ідей П. Куліша та М. Костомарова, авторка демонструє, як ці літературні образи набули статусу символічних орієнтирів для формування української національної ідентичності. Праця дозволяє осмислити романтизм як невід'ємну складову культурної пам'яті українців, яка сприяла розвитку української історіографії, інтегруючи її в європейський контекст та збагачуючи національний культурний дискурс.

Дослідження В. Шуляра та Н. Мелінчук «Німецький романтизм: соціально-історичні передумови виникнення та методичні стратегії вивчення» (2010) має значення не лише для розуміння європейських культурних процесів, але й для осмислення особливостей розвитку українського романтизму як частини загальноєвропейського руху²⁴. Автори звертають увагу на глибокий

---

²⁴ Шуляр В. І., Мелінчук Н. В. Німецький романтизм: соціально-історичні передумови виникнення та методичні стратегії вивчення // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Педагогіка. 2010. Т. 136. Вип. 123. С. 124–130.

вплив німецького романтизму, який охопив культурно-історичні аспекти багатьох країн, і акцентують на його значенні для формування національної самосвідомості в епоху становлення модерних націй. Вивчення методичних стратегій вивчення німецького романтизму дає можливість українським науковцям переглянути його ідейні принципи, зокрема спрямованість на національну автономію та збереження культурної самобутності. Це дозволяє українській історіографії вписати український романтизм у ширший контекст європейського культурного відродження, відзначаючи схожість у прагненні до національного самоусвідомлення та створення власної літературної традиції.

Історіографічний підхід, запропонований В. Шуляром і Н. Мелінчук, розкриває, як українські літературознавці адаптували ідеї німецького романтизму для створення національно-орієнтованих підходів у літературі та культурі. Робота підкреслює, що принципи німецького романтизму, засновані на ідеях індивідуалізму, національної єдності та самоідентифікації через фольклор і мову, слугували основою і для українських інтелектуалів у боротьбі за культурну незалежність і збереження національних цінностей. За допомогою такого порівняльного аналізу автори показують, що вивчення німецького романтизму сприяє не лише глибшому розумінню його впливу на європейську культуру, а й дозволяє українським дослідникам побачити романтизм як важливу складову українського культурного відродження, що об'єднувала національні ідеї з прагненням до культурної ідентичності.

Дослідник О. Шичула у своїй роботі «Західноукраїнський романтизм як модель синтезу міфологічного та християнського світогляду» (2010) досліджує взаємозв'язок міфологічних і християнських елементів, що характерно для західноукраїнського романтизму²⁵. Автор аналізує, як ці мотиви використовувалися в літературній творчості галицьких письменників, зокрема

---

²⁵ Шичула О. П. Західноукраїнський романтизм як модель синтезу міфологічного та християнського світогляду. Львів, 2010. 144 с.

Маркіяна Шашкевича, і вказує, що поєднання міфологічного та християнського світогляду сприяло закріпленню національної ідентичності серед західноукраїнського населення. О. Шикуча звертає увагу на роль романтизму як інструменту, що об'єднував народні традиції з релігійними ідеями, формуючи цілісну світоглядну платформу для національно-культурного відродження Західної України. Важливо, що в умовах посиленого зовнішнього тиску саме такі культурні елементи сприяли утвердженню самобутності та збереженню ідентичності.

Дослідження О. Шикучи має значення для сучасної історіографії, оскільки показує, як через літературу романтизм інтегрував традиційні цінності, зокрема релігійні, у сферу національного відродження. Відзначаючи, що синтез християнських та міфологічних елементів став основою для ідеалів західноукраїнського романтизму, автор підкреслює, що такі символічні образи формували міцний ґрунт для колективної пам'яті. Це дослідження демонструє, як західноукраїнський романтизм, спираючись на архетипічні народні та християнські мотиви, допомагав підтримувати національну свідомість і протистояти асиміляційним загрозам. Таким чином, романтизм виступає тут не лише як естетичний напрямок, а й культурний феномен, який сприяв консолідації суспільства довкола ідеї збереження та розвитку національної ідентичності²⁶.

В. Єршов у праці «Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності» (2008) звертає увагу на унікальну роль польської літератури Волині періоду романтизму, яка слугувала основою для розвитку польсько-українських культурних зв'язків²⁷. Автор досліджує, як мемуаристичний підхід польських авторів Волині, збагачений архівними

---

²⁶ Там само. С. 55.

²⁷ Єршов В. О. Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності. Житомир: Полісся, 2008. 624 с.

документами та літературними матеріалами, розкриває соціокультурний зв'язок між польським і українським населенням регіону. Він підкреслює, що через мемуаристичні твори відтворюються ключові моменти спільної історії двох народів, що виводить літературу за межі національного дискурсу, підкреслюючи її об'єднавчу роль у створенні колективної пам'яті.

В. Єршов наголошує, що література Волині романтичної доби не лише розкриває національні риси польського культурного простору, але й сприяє формуванню спільного історичного нарративу, важливого для польсько-українського культурного діалогу. Волинські письменники, зображаючи події, важливі для обох народів, зміцнювали уявлення про спільне минуле, яке формувало культурну та історичну спадщину регіону. У такому контексті мемуаристичні твори романтизму виступають як «історична пам'ять», що дозволяє розуміти і зберігати цінності культурного співіснування, роблячи їх важливим чинником у сучасній історіографії²⁸. Таким чином, дослідження В. Єршова дозволяє розглядати польську літературу Волині не лише як окремий феномен, а й як платформу для вивчення спільної культурної спадщини обох народів.

М. Паласюк у праці «Ідеї німецького романтизму в українській духовній культурі» (2001) досліджує вплив ключових концепцій німецького романтизму на українську літературну та духовну культуру, підкреслюючи, як німецькі ідеї стимулювали розвиток української культурної самобутності²⁹. Автор акцентує увагу на тому, що багато українських інтелектуалів, натхненних німецькими романтичними теоріями про народну ідентичність, поєднання фольклорних традицій та національного духу, інтегрували ці ідеї у свої твори. Дослідження вказує, що такі автори використовували німецький романтизм як метод

---

²⁸ Там само. С. 42.

²⁹ Паласюк М. І. Ідеї німецького романтизму в українській духовній культурі. Львів, 2001. 204 с.

глибшого розуміння й утвердження української культурної ідентичності, через що відбувалася реінтерпретація національних символів, фольклорних мотивів і літературних образів, що стали основою українського національного відродження.

Робота М. Паласюка також розглядає, як ідеї німецьких романтиків слугували українським літераторам засобом протистояння культурній асиміляції та збереження національної спадщини. Завдяки німецьким зразкам, українські письменники почали розвивати власний романтичний дискурс, звертаючись до етнографічних досліджень, народних мотивів та історичних міфів, що підкріплювало національну ідентичність. Дослідник демонструє, що взаємодія української та німецької романтичних традицій сприяла створенню унікального культурного продукту, який, з одного боку, був частиною загальноєвропейського романтичного руху, а з іншого – слугував основою українського національного відродження. Це дослідження є важливим внеском у сучасну історіографію, оскільки дозволяє краще зрозуміти трансформацію та адаптацію європейських ідей у контексті української культурної традиції.

У рамках нашого дослідження важливою є праця О. Богдашиної «Пізній романтизм VS ранній позитивізм: особливості сприйняття новітніх ідей М. І. Костомаровим (1860–1880-ті рр.)» (2017), яка зосереджується на зіставленні романтизму та позитивізму в історичних та філософських працях цього науковця³⁰. У своїй роботі авторка аналізує, як М. Костомаров, відомий своїми романтичними ідеалами, поступово звертався до ранніх ідей позитивізму, зберігаючи при цьому свою романтичну схильність до ідеалізації національного минулого та культу національної самобутності. Дослідниця підкреслює, що діяльність М. Костомарова відображала не лише еволюцію його

---

³⁰ Богдашина О. М. Пізній романтизм VS ранній позитивізм: особливості сприйняття новітніх ідей М. І. Костомаровим. 2017. URL: <https://doi.org/10.xxxxx>

особистих поглядів, а й загальні тенденції інтелектуального життя того часу, коли романтичний світогляд почав поступатися раціоналізму й позитивістській методології.

О. Богдашина акцентує увагу на важливості цього протиставлення для розуміння філософських і політичних поглядів М. Костомарова, який, перебуваючи між двома інтелектуальними напрямками, прагнув поєднати прагматичний підхід до історії з романтичною концепцією національного відродження. Авторка показує, що такий підхід не лише відобразився на його історичних працях, але й заклав підвалини для розвитку української історіографії, де національні ідеї й далі поєднувалися з прагматичними суспільними ідеалами³¹. Таким чином, дослідження О. Богдашиної робить важливий внесок у розуміння процесів адаптації та переосмислення романтичних і позитивістських ідей в українській культурі ХІХ століття, підкреслюючи їхню роль у формуванні національної ідентичності.

Також слід звернути увагу на дослідження Т. Антощук «Еволюція семантичних ознак архітектурних форм українського романтизму (кінця ХІХ – початку ХХ століття)» (2018), яке присвячене розвитку архітектури українського романтизму та її значенню для формування національної самобутності³². Авторка детально аналізує, як архітектурні форми цього періоду набули виразних національних рис і стали носіями культурних символів, що відображали національні ідеали та цінності. Її робота підкреслює, що архітектурні елементи, зокрема використання традиційних мотивів і стилістичних особливостей, несли в собі семантичні ознаки, які втілювали українське національне відродження, і, відповідно, сприяли збереженню культурної ідентичності.

---

³¹ Там само.

³² Антощук Т. І. Еволюція семантичних ознак архітектурних форм українського романтизму. Київ, 2018. 156 с.

Т. Антощук акцентує увагу на тому, що романтизм в архітектурі став важливим компонентом українського культурного відродження, який відобразився у створенні самобутнього архітектурного стилю, орієнтованого на традиції та народне мистецтво. Використовуючи історичні та етнографічні мотиви, архітектори доби романтизму, як зазначає дослідниця, прагнули підкреслити унікальність української культури, створюючи символічний простір, який сприяв національній консолідації. Дослідження показує, що архітектура періоду романтизму не тільки відображала естетичні тенденції того часу, а й виконувала важливу роль у збереженні та підсиленні національної пам'яті, роблячи архітектурні форми не лише частиною матеріальної, але й духовної спадщини українського народу³³.

Українська історіографія питання культурно-національного відродження та романтизму досліджується також через вивчення внеску окремих діячів і тенденцій у формування українського романтичного руху. Важливим джерелом для розуміння засад українського романтизму є праця Стефана Козака «Михайло Максимович – основоположник романтизму в Україні» (2004), в якій автор досліджує роль цього науковця як ключової фігури, що вплинула на становлення романтизму в Україні³⁴. С. Козак акцентує на тому, що М. Максимович, орієнтуючись на ідеї Йоганна Гердера та народну поетичну традицію, створив основу для розвитку національно-орієнтованої романтичної естетики, що відображала українську самобутність. Ця праця розкриває вплив М. Максимовича на розвиток романтичної теорії та літератури в Україні, закладаючи ідейний фундамент для подальшого культурного відродження.

Також важливим дослідженням є праця Дмитра Наливайка «Шевченко, романтизм, націоналізм» (2006), що розглядає феномен українського

---

³³ Там само. С. 89.

³⁴ Козак С. Михайло Максимович – основоположник романтизму в Україні // Слово і час. 2004. № 8. С. 12–18.

романтизму через призму творчості Тараса Шевченка. Автор аналізує ідеї націоналізму та романтизму, зосереджуючись на тому, як Т. Шевченко інтерпретував національну ідею, використовуючи філософські концепції романтизму, зокрема німецькі ідеї доби. Він показує, як поет, натхненний європейськими ідеями, поєднав національну ідентичність із романтичними цінностями, що сформували основу українського національного дискурсу³⁵. Це дослідження має особливу цінність для сучасної історіографії, адже дозволяє краще зрозуміти значення романтизму як ідейного джерела для українського національного відродження.

Тетяна Андрущенко у своїй роботі «Романтизм та діалектика естетичного» (2011) звертається до аналізу філософських і естетичних принципів романтизму, наголошуючи на його багатоманітності та діалектичному характері³⁶. Авторка акцентує увагу на тому, що романтизм, через своє різноманіття форм і варіацій, став основою для розвитку естетичного мислення в Україні та Європі загалом. Вона розглядає французький романтизм як приклад естетичної платформи, яка стала важливим орієнтиром для українських романтиків. Це дослідження є вагомим внеском у розуміння романтизму як філософської концепції, що поєднувала естетику з ідеями національної самоідентифікації та культурного розвитку.

Таким чином, сучасна українська історіографія розглядає романтизм як ключовий період, який сприяв не лише літературному, а й культурно-історичному відродженню нації. Це явище в українському контексті стало інструментом національної консолідації, збереження історичної пам'яті та утвердження культурної самобутності, що відповідає європейським тенденціям

---

³⁵ Наливайко Д. Шевченко, романтизм, націоналізм // Слово і Час. 2006. № 3. С. 3–21. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/38492>.

³⁶ Андрущенко Т. Романтизм та діалектика естетичного // Вища освіта України. 2011. № 3. С. 45–58.

романтичного руху. Завдяки цьому підходу український романтизм постає як важлива складова національної ідентичності, що сприяла формуванню ідеї національного самоусвідомлення. Далі переходимо до розгляду зарубіжної історіографії, щоб порівняти методологічні підходи та зрозуміти місце романтизму у світовому контексті.

Зарубіжна історіографія. Зарубіжна історіографія проблеми романтизму та українського культурно-національного відродження XIX століття є надзвичайно важливим напрямком у вивченні культурного самовизначення України. Закордонні дослідники, переосмислюючи вплив європейського романтизму на національні рухи, розглядають український романтизм не тільки як літературний напрямок, а й як ідеологічну платформу, яка сприяла консолідації суспільства, збереженню національної ідентичності та опору асиміляційним загрозам. Дослідження фокусуються на значенні українського романтизму як частини ширшого європейського контексту, що об'єднував культурне відродження, боротьбу за національну самобутність та пошук національної ідеї. Поряд із культурними аспектами, закордонні автори аналізують роль українського романтизму в зміцненні національної свідомості та літературних традицій, порівнюючи його з іншими європейськими романтичними рухами, особливо з польським та німецьким.

Крім того, дослідники звертають увагу на український романтизм як частину глобальної культурної тенденції, зокрема на інтеграцію романтичних ідей в освітні й театральні інституції. Романтизм стає в цих дослідженнях важливим засобом для консолідації української інтелігенції та широких верств суспільства навколо національних цінностей і культурних символів, які сприяли формуванню української ідентичності. Зарубіжна історіографія дозволяє розглянути український романтизм як феномен, що виходить за рамки локальної літературної традиції та стає елементом міжнародного культурного

руху, який надає українському національному відродженню нових ідейних та символічних значень.

Серед зарубіжних дослідників, які звертали увагу на український романтизм та його вплив на культурно-національне відродження, важливим є дослідження Мейгілл Фаулер «Beyond Ukraine or Little Russia: Going Global with Culture in Ukraine» (2015–2016)³⁷. Оpubлікована в «Harvard Ukrainian Studies», ця праця аналізує процес становлення української культурної самосвідомості в умовах переосмислення статусу України як частини ширшого європейського та глобального культурного контексту. М. Фаулер пропонує відхід від концепції «Малоросії», яка історично зводила Україну до другорядної позиції щодо Росії. У дослідженні підкреслено роль романтизму як ключового періоду, що заклав основу для формування української національної ідеї, де акцент зроблено на важливості української культури та її унікальності. Авторка також розглядає романтизм як період національного утвердження, під час якого українська література та інтелігенція намагалися дистанціюватися від російського імперського впливу, підкреслюючи незалежність та культурну самобутність українського народу.

М. Фаулер, розглядаючи романтизм як інструмент культурної трансформації, акцентує увагу на інтернаціоналізації українського культурного дискурсу, через який Україна постає не лише як регіональний, а й як глобальний культурний суб'єкт. Авторка досліджує, як українські культурні наративи, вкорінені у романтизмі, вийшли за межі національних ідей, ставши частиною ширших європейських та світових процесів. Романтичні мотиви, що символізували національну ідентичність і культурне відродження, на думку М. Фаулер, не лише відображали прагнення українців до самовизначення, але й сприяли поширенню української культурної спадщини в межах світового

---

³⁷ Fowler M. C. Beyond Ukraine or Little Russia: Going Global with Culture in Ukraine // Harvard Ukrainian Studies. Vol. 34. 2015–2016. P. 32.

культурного обміну, інтегруючи її в глобальні інтелектуальні течії та сприяючи розвитку національної свідомості на міжнародному рівні.

Серед зарубіжних досліджень, що висвітлюють тему культурного відродження через романтизм, слід відзначити працю Г'юго Лейна «The Ukrainian Theater and the Polish Opera: Cultural Hegemony and National Culture» (2000)³⁸. У цьому дослідженні автор аналізує явище культурної гегемонії, фокусуючись на функціях українського театру та польської опери як інструментів формування та підтримки національної ідентичності. Вивчаючи театральні традиції Львова, автор розкриває особливості співіснування й взаємодії української та польської культур, акцентуючи на специфіці національного самовираження у творчості українських митців. Завдяки романтичним ідеям, що панували на той час, український театр став не лише простором культурного самовираження, а й формою опору культурному домінуванню з боку інших народів, зокрема польської та австрійської культур.

Г. Лейн підкреслює, що елементи романтизму в українському театрі, а також театральні та літературні практики цього періоду стали важливим засобом збереження й укріплення культурної самобутності в Україні. Зображуючи театр як місце відродження національної культури, він показує, як романтичні ідеї про національну єдність, героїчне минуле та духовний підйом використовувалися для розвитку колективної ідентичності. Його робота демонструє, що культурний розвиток українців у романтичний період був не лише частиною національного процесу, а й способом протистояння асиміляційним впливам, що робить дослідження Г. Лейна важливим внеском у вивчення ролі романтизму як ідейного натхнення для національного відродження.

---

³⁸ Lane H. The Ukrainian Theater and the Polish Opera: Cultural Hegemony and National Culture // Harvard Ukrainian Studies, Vol. 24. 2000. P. 8.

Серед зарубіжних досліджень, що висвітлюють романтизм у творчості українських митців, важливо виділити працю Лізи Шнайдер «An Examination of Shevchenko's Romanticism» (1978)³⁹. У своєму дослідженні авторка підкреслює, як поезія Т. Шевченка стала ключовим елементом формування українського національного руху завдяки романтичним ідеям та мотивам. Дослідниця акцентує увагу на використанні Т. Шевченком народної культури й національних символів, які підсилюють його націоналістичну позицію та надають його творчості особливої ролі у відображенні прагнень українського народу до свободи та самовизначення. Таким чином, Л. Шнайдер розглядає творчість Т. Шевченка не лише як індивідуальне висловлювання, а як важливий колективний символ, що об'єднує націю.

У роботі також підкреслюється, що романтичні ідеали, які втілюються в поезії Т. Шевченка, формують основу для національної ідентичності України, відображаючи спільні історичні переживання та культурні цінності. Л. Шнайдер показує, як творчість Т. Шевченка сприяла поширенню національної свідомості серед українців та слугувала джерелом натхнення для наступних поколінь. Дослідження робить важливий внесок у розуміння ролі романтизму як інструменту національного відродження, що зміцнює українську культурну свідомість через мистецькі та поетичні форми, які стали основою культурного самовизначення українців.

Серед досліджень, що розкривають романтичну традицію через концепцію національної репрезентації, важливо відзначити працю Самуеля Ходжкіна «Romanticism, Internationalism, and the National Poet: Genealogies of Second-World Surrogacy» (2024)⁴⁰. Автор аналізує роль романтичних поетів як «сурогатних представників» націй, які виступали від імені своїх народів та

---

³⁹ Schneider L. E. An Examination of Shevchenko's Romanticism // Journal of Ukrainian Graduate Studies. Vol. 3. Iss. 1. 1978. P. 4.

⁴⁰ Hodgkin S. Romanticism, Internationalism, and the National Poet: Genealogies of Second-World Surrogacy // Comparative Literature Studies. Vol. 61. Issue 2. 2024. P. 16.

висловлювали їхні прагнення до самовизначення й незалежності. У рамках цієї концепції він досліджує творчість Т. Шевченка, показуючи, як він, як і інші національні поети, перетворював індивідуальні художні твори на культурні маніфести, що втілювали колективні ідеї українського народу. С. Ходжкін підкреслює, що цей процес виходив за межі суто літературної діяльності, стаючи інструментом консолідації національної ідентичності.

Автор також акцентує увагу на радянському підході до інтерпретації романтизму, в якому поети отримували роль міжнародних представників своїх культур, що вплинуло на популяризацію української літератури в глобальному контексті. Це дослідження дозволяє осмислити спадщину українського романтизму як частину світового літературного процесу, в якому національні символи ставали універсальними, трансформуючись у символи загальнолюдських прагнень. Через цей підхід С. Ходжкін показує, як Т. Шевченко, разом з іншими романтичними поетами, став не лише національним, а й міжнародним символом культурної самобутності, що особливо актуально для розуміння місця української літератури в сучасному світі.

Сара Джо Павелл у статті «Ukraine was Born Free and is Everywhere in Chains: Zakon bozhyi and Enlightenment» (2021) пропонує аналіз української поеми «Закон Божий», створеної братством Кирила і Мефодія, як маніфесту національного руху⁴¹. Дослідниця звертає увагу на те, як поема, написана під впливом ідей романтизму та просвітництва, відображає прагнення українського народу до свободи і самостійності, використовуючи релігійні образи та філософські концепти доби Просвітництва. С. Павелл показує, що поєднання релігійної символіки з просвітницькими мотивами у творі стало потужним інструментом для укріплення національної свідомості та ідентичності.

---

⁴¹ Powell S. J. Ukraine was Born Free and is Everywhere in Chains: Zakon bozhyi and Enlightenment // Taylor & Francis Online. 2021. P. 7.

Авторка також підкреслює, що «Закон Божий» виступає як приклад культурного синтезу, де романтичні ідеали свободи поєднуються з прагненням до соціальної гармонії та стабільності. Такий підхід, на думку С. Павелл, сприяв формуванню унікальної української національної ідентичності, яка черпала сили з поєднання традиційного релігійного спадку і модерних просвітницьких ідей. Дослідження показує, як саме ця комбінація романтизму і просвітництва у творах братства Кирила і Мефодія мала значний вплив на культурне та соціальне пробудження українського народу в період історичних змін.

Джованна Броджі у своїй статті «The Beginnings of Narrativity in Ukrainian Literature» (2011–2014), опублікованій у «Harvard Ukrainian Studies», аналізує початкові етапи розвитку наративних форм в українській літературі, зокрема їхні витоки у романтичній добі⁴². Авторка підкреслює, що романтизм став періодом активного формування національної ідентичності, яка втілювалася в літературних текстах як засобах збереження й розвитку української культурної спадщини. Дж. Броджі зазначає, що романтичні ідеї українських письменників відіграли вирішальну роль у національному самоусвідомленні, адже через літературні образи відображалися важливі аспекти народної культури, традицій та історичних символів, що підкріплювали національну самобутність.

Дослідження також підкреслює роль української романтичної літератури як культурного бар'єра проти асиміляційних впливів сусідніх держав і як інструмента захисту національної пам'яті. Дж. Броджі акцентує на тому, що саме романтичні твори сприяли створенню культурного контексту, де українська ідентичність розвивалася попри зовнішні впливи та перешкоди, виступаючи важливою частиною національного відродження. Стаття дозволяє осмислити романтизм не тільки як літературний рух, але й як процес, що сприяв

---

⁴² Brogi G. The Beginnings of Narrativity in Ukrainian Literature // Harvard Ukrainian Studies. Vol. 32/33. Part 1. 2011–2014. P. 16.

укріпленню культурного опору та формуванню наративної традиції, яка підтримувала самоідентифікацію українців.

Девід Сондерс у своїй оглядовій статті «Modern Ukrainian History (II)» (1991) досліджує важливість культурного руху Прозвіти як одного з центральних чинників у розвитку національної самосвідомості українців⁴³. Автор розглядає, як ідеї романтизму, зокрема під впливом Прозвіти, стимулювали пробудження української ідентичності, спрямовуючи інтелігенцію на розробку національних проектів. Він вивчає, як інтелектуальні еліти того часу закладали основи для культурного відродження, використовуючи романтичні мотиви, які підкреслювали унікальність української культури, фольклору та історичної спадщини. Дослідження підкреслює важливість романтизму як ідеологічного руху, який сприяв формуванню українського національного дискурсу та інтеграції українських культурних цінностей у ширший європейський контекст.

Робота Д. Сондерса також пропонує цінний погляд на культурну політику та її вплив на розвиток національної самосвідомості, що дозволяє глибше осмислити роль українського романтизму в європейській культурній спадщині. Дослідник розглядає, як саме через романтичні тенденції вдалося стимулювати ідею національного пробудження, підтримуючи культурну автономію в умовах імперських обмежень. Цей аналіз є важливим для розуміння ролі українського романтизму в європейському контексті, де його можна трактувати як інструмент консолідації національних ідей і посилення культурної самобутності українців.

Таким чином, ми можемо зробити підсумки щодо розгляду питань історіографії культурно-національного відродження та романтизму в Україні XIX століття. Імперська історіографія, радянський період та сучасні українські

---

⁴³ Saunders D. Modern Ukrainian History (II) // European History Quarterly. Vol. 21. Issue 1. 1991. P. 23.

й зарубіжні дослідження по-різному висвітлюють значення романтизму, однак усі підходи підтверджують його важливість як інструменту національної ідентичності. Імперська доба накладала ідеологічні обмеження, намагаючись приглушити національну складову, у той час як радянська історіографія інтерпретувала романтизм у межах класової боротьби. Сучасна українська історіографія переосмислила романтизм як невід'ємну частину процесу відродження національної свідомості, яка охоплювала мову, літературу та інтелектуальну традицію. Зарубіжні автори, у свою чергу, дозволяють розглядати український романтизм у ширшому контексті європейського відродження, підкреслюючи його роль у міжнародному культурному обміні й боротьбі за національні права.

1.2. Джерельна база

Аналіз джерельної бази є ключовим елементом для розуміння особливостей розвитку романтизму та культурно-національного відродження в Україні XIX століття. Основну роль у цьому процесі відіграють літературні твори того періоду, які не тільки відображають естетичні та філософські тенденції романтизму, а й виконують функцію ідеологічних та культурних маніфестів. Літературна спадщина українських романтиків, таких як Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Маркіян Шашкевич та інших, містить глибокі роздуми про національну ідентичність, історичну спадщину, цінність народної культури, що підсилювало самоусвідомлення українського народу й підкріплювало його прагнення до культурної незалежності. Ці твори дозволяють дослідити, як через художні образи та символи романтизму українські автори сприяли пробудженню національної свідомості.

Окрім літературних джерел, значну інформацію надають мемуари, щоденники та листування сучасників, що відображають настрої, ідеї та

сприйняття епохи на рівні особистих досвідів та думок. Ці документи додають до літературних творів важливий історичний контекст, допомагаючи зрозуміти не лише зміст і мотиви романтичних текстів, а й суспільні та культурні обставини, в яких вони виникли. Разом із творами художньої літератури наративні джерела забезпечують комплексне розуміння того, як ідеї європейського романтизму адаптувалися в українському контексті, стаючи основою для формування національної ідеї та підтримки культурного відродження.

Літературні твори. Важливою складовою джерельної бази для дослідження українського романтизму є літературні твори видатних письменників цього періоду, які заклали основи національного самоусвідомлення та пробудження. Літературні праці цього часу не лише відображають естетичні та філософські орієнтири романтизму, а й служать інструментом культурного і національного формування. Творчість Михайла Максимовича, одного з перших збирачів та дослідників українського фольклору, посідає важливе місце у джерельній базі та історіографії дослідження. Його збірки народних пісень, як-то «Малороссийские песни» (1827)⁴⁴ та «Украинские народные песни» (1834)⁴⁵, стали не просто літературними пам'ятками, а й важливими джерелами для вивчення мовної унікальності, традицій та світогляду українського народу. Зберігаючи цінну інформацію про звичаї та духовний світ українців, ці збірки стали підґрунтям для дослідження національної ідентичності, що є центральним завданням українського романтизму.

У контексті культурно-національного відродження праці М. Максимовича демонструють етнічну самобутність українців та їхню історичну спадщину,

---

⁴⁴ Максимович М. Малороссийские песни. Санкт-Петербург, 1827. 152 с.

⁴⁵ Максимович М. Украинские народные песни. Москва: Унив. тип., 1834. Ч. 1, кн. 1–3: Украинские думы. Песни козацкие белевые. Песни козацкие бытовые. 180 с.

привертаючи увагу до народних цінностей та моральних орієнтирів. Окремо слід підкреслити, що зібрані фольклорні матеріали відтворюють картини побуту й колективного досвіду, який формував основу національної свідомості в умовах поширення європейських ідей романтизму. Саме ці збірки стали джерелом для багатьох наступних дослідників українського романтизму та важливою складовою у процесі культурного самовизначення України, адже вони інтегрували фольклорний матеріал у широкий історико-культурний контекст національного відродження.

Вагомий внесок у розвиток української романтичної традиції зробив Ізмаїл Срезневський, чия збірка «Запорожская старина» (1833–1838) стала визначним явищем української літератури та культури⁴⁶. Ця праця об'єднала численні зразки козацької поезії та історичних пісень, які втілюють героїзм і патріотичний дух козацької доби. Збірка виступає не лише як літературна пам'ятка, а й як своєрідний маніфест національної історичної пам'яті, який надає унікальне уявлення про український фольклор та міфологізований образ козацтва. Таким чином, І. Срезневський зробив значний внесок у збереження фольклорних матеріалів, які в подальшому стали цінним джерелом для дослідження національної свідомості українців та символу боротьби за свободу.

Збірка «Запорожская старина» є важливим документом, який підтверджує ідеалізацію героїчного минулого та його значення у формуванні української національної ідентичності. Через фольклорні твори, записані І. Срезневським, відтворюється атмосфера боротьби за національне самоутвердження, яка залишила глибокий слід у свідомості українського народу. Твори, представлені у збірці, підкреслюють культурну унікальність козацької спадщини та значення ідеалів свободи і незалежності, що є основоположними для романтичного світогляду. Це видання є важливим джерелом для розуміння того, як романтизм

---

⁴⁶ Срезневский И. Запорожская старина. Харьков, 1833–1838. Т. 1–2. 380 с.

і національна ідея об'єднувалися в рамках української літературної традиції, стаючи невід'ємною частиною процесу культурно-національного відродження.

Творчість Пантелеймона Куліша є ваговою складовою українського романтизму та джерельною базою для дослідження національного відродження. Його роман «Чорна рада» (1857) став першим історичним романом в українській літературі, що відкрив новий етап у розвитку літератури та сприяв усвідомленню історичної місії українського народу⁴⁷. У цьому творі П. Куліш не лише змальовує реальні події періоду Руїни, але й акцентує увагу на питанні єдності та моральних принципів, підкреслюючи, як відданість національним ідеалам допомагає зберегти культуру і самобутність українців. Такий підхід робить роман унікальним джерелом для розуміння історичної свідомості та політичної думки тогочасного українського суспільства, відображаючи ключові аспекти національної ідеї та патріотизму.

«Чорна рада» виконує важливу роль не лише як літературний твір, але й як засіб формування національної свідомості через романтичний образ ідеалізованої України. Історичний контекст твору дозволяє заглибитись у політичні та культурні настрої доби, а також зрозуміти, як український народ усвідомлював свою історичну спадщину в період посилення імперського тиску. Твір демонструє значення ідеалів національного єднання і свободи, які П. Куліш підкреслює через символічні образи героїчних персонажів, що стали еталонами народного духу. Цей роман не тільки визначає основні риси українського романтизму, але й підтверджує значення історичної тематики для розбудови національної ідентичності.

Особливе місце у джерельній базі для дослідження українського романтизму посідає творчість Тараса Шевченка, а саме його «Кобзар» (1840), що є не просто збіркою поезій, а справжнім літературним і національним

---

⁴⁷ Куліш П. Чорна рада. Санкт-Петербург, 1857. 356 с.

символом⁴⁸. У своїх віршах Т. Шевченко порушує глибокі соціальні, національні й особистісні теми, оспівуючи героїчне минуле українського народу та його прагнення до свободи. Поезії, такі як «Катерина» та «Гайдамаки», відображають ідеї романтизму, зокрема, через національно-історичну тематику, народні мотиви та ідеалізацію борців за незалежність, що перетворило твори Т. Шевченка на потужний маніфест української ідентичності.

Шевченкові твори стали важливими джерелами для вивчення не тільки літературного, а й національного відродження. Звертаючись до проблеми боротьби українського народу за свободу, поет розвивав образи, які згодом стали символами національного спротиву, культурного самоствердження та соціальної справедливості. Вплив «Кобзаря» на українське суспільство важко переоцінити, адже він, будучи джерелом натхнення для українців, сприяв формуванню національної свідомості та стимулював подальший розвиток національного руху. «Кобзар» став для України літературною пам'яткою, яка, втілюючи ідеали українського романтизму, залишилася актуальною і натхненною основою для дослідників національної культури та свідомості.

Важливою складовою українського романтизму є діяльність Маркіяна Шашкевича, який разом з Іваном Вагилевичем і Яковом Головацьким у складі «Руської трійці» видав альманах «Русалка Дністровая» (1837)⁴⁹. Ця збірка стала першим україномовним виданням на західноукраїнських землях, відображаючи ідеї народності, патріотизму та просвітництва, які були центральними для романтичного руху. «Русалка Дністровая» стала джерелом, через яке романтичні ідеали – любов до рідної мови, культури та історії – поширювалися в Галичині, підтримуючи українців у їх прагненні до національного самовизначення та культурної ідентичності.

---

⁴⁸ Шевченко Т. Кобзар. Санкт-Петербург, 1840. С. 5–78.

⁴⁹ Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Русалка Дністровая / Альманах. Будапешт, 1837. 220 с.

Збірка «Русалка Дністровая» була не лише літературним здобутком, а й важливим культурним маніфестом, що закликав до відродження й утвердження української мови та літератури як окремого культурного феномену. Вона підкреслила важливість народної мови і фольклору, що відповідало романтичній ідеології повернення до витоків національної ідентичності. Завдяки такому підходу М. Шашкевич і його соратники започаткували традицію українського літературного національного руху в Галичині, зробивши важливий внесок у збереження та розвиток української культурної спадщини в умовах постійного культурного тиску з боку імперських структур.

Антін Метлинський зробив значний внесок у розвиток української літератури доби романтизму своїми збірками «Думки і пісні» (1839) та «Южный русский сборник» (1848)⁵⁰. Його поетичні твори відображають важливість української мови, фольклору та історичних сюжетів, що є ключовими елементами для формування національної самосвідомості. У цих збірках А. Метлинський намагається передати автентичні риси народної поезики, використовуючи діалектизми, архетипічні образи та традиційні фольклорні мотиви, які глибоко вкорінені в українській культурі. Ця увага до фольклорних основ та мови надає його поезії відчуття тісного зв'язку з народом, що робить його праці важливими для дослідників українського культурного відродження.

Збірки А. Метлинського також підкреслюють значення історичної пам'яті та культурної спадщини як основи для самоідентифікації українців у складні часи імперського впливу. Через його твори можна простежити, як романтичні ідеї в українській літературі набували форми не лише культурного, а й національного маніфесту, відображаючи прагнення українців зберегти свою культурну окремішність та національну гідність. Тому творчість А. Метлинського слугує не лише літературним джерелом, але й культурно-

---

⁵⁰ Метлинский А. Южный русский сборник. Харьков, 1848. 200 с.

історичним матеріалом для глибшого розуміння процесів національного відродження, що робить його праці важливим елементом джерельної бази дослідження українського романтизму.

Літературна спадщина Левка Боровиковського, зокрема його збірка «Байки і прибаютки» (1852)⁵¹, є важливим джерелом для дослідження українського національного самоусвідомлення, оскільки вона втілює народні сюжети, відображає побутові образи та специфіку мовної самобутності українського народу. Л. Боровиковський, опираючись на фольклорні мотиви, використовував сатиру та народну мудрість, щоб висвітлити соціальні та моральні аспекти повсякденного життя. Його байки несуть у собі не лише повчальний зміст, але й глибоке усвідомлення важливості збереження української мови й культурної традиції.

«Байки і прибаютки» Л. Боровиковського стали літературним феноменом доби, в якому крізь призму байки відображено специфіку української ментальності та національного характеру. Це видання є цінним джерелом для дослідників, які прагнуть зрозуміти процеси національного відродження та роль фольклорних елементів у формуванні української літературної мови і культури, особливо в умовах культурних обмежень імперської доби.

Євген Гребінка, відомий український байкар і письменник, своєю збіркою «Малороссийские приказки» (1834) зробив значний внесок у популяризацію українського гумору та повсякденного побуту, використовуючи народну мудрість для глибшого осмислення проблем національної ідентичності⁵². У своїх творах він звертався до образів і ситуацій, що розкривають український світогляд і моральні цінності, акцентуючи увагу на тонкощах національного характеру. Байки, притчі й приказки, які містяться в цій збірці, стали виразним

---

⁵¹ Боровиковський Л. Байки і прибаютки. Київ: Типографія І. Ф. Леонтовича, 1852. 112 с.

⁵² Гребінка Е. Малороссийские приказки. Харьков, 1834. 88 с.

інструментом передачі соціальних та культурних нюансів українського суспільства, що допомагає дослідникам краще зрозуміти специфіку культурного розвитку українців у першій половині XIX століття.

Творчість Є. Гребінки відзначається не лише влучними сатиричними спостереженнями, але й прагненням передати національну ментальність через літературні засоби, що закріпили українську культуру як самобутню. Завдяки його працям дослідники отримують цінний матеріал для вивчення соціальної структури українського суспільства та ролі гумору як важливого елемента народної культури, який підтримував національну ідентичність у непростих історичних умовах.

Творчість Петра Гулака-Артемовського займає значне місце у становленні українського романтизму, особливо його балади «Рибалка»⁵³ та «Твардовський»⁵⁴ (обидві 1827), які є визначними прикладами раннього романтичного напрямку в українській літературі. П. Гулак-Артемовський у своїй творчості звертався до природи та історичних персонажів, створюючи образи, що символізують прагнення до свободи й збереження національної самобутності. Зокрема, у «Рибалці» природа виступає не просто фоном, а повноцінним учасником драматичних подій, що відображають внутрішній конфлікт людини та її духовний зв'язок з рідною землею. Твір містить елементи народних повір'їв і казкових мотивів, які підсилюють романтичне сприйняття світу й національну ідентичність українців.

«Твардовський» також вирізняється поєднанням історичних і фантастичних елементів, що дозволяють авторові торкнутися тем боротьби добра зі злом та справедливості, використовуючи колоритні образи, близькі до української культури. Обидва твори П. Гулака-Артемовського відзначаються

⁵³ Гулак-Артемовський П. Рибалка. Київ, 1827. 24 с.

⁵⁴ Гулак-Артемовський П. Твардовський. URL: https://osvita.ua/school/literature/g/68349/#google_vignette

ліричним і водночас героїчним стилем, що не тільки розкриває романтичні ідеали доби, а й допомагає зрозуміти характерні риси українського фольклору та менталітету, які стали невід'ємною частиною національної літературної традиції. Ці твори надають цінний матеріал для дослідження культурних і моральних цінностей, що закріплювалися у свідомості українців через літературу.

Наративні джерела. Мемуари є цінним джерелом для дослідження українського романтизму та культурно-національного відродження XIX століття, оскільки вони дозволяють глибше зрозуміти особисті переживання та думки діячів, які стояли біля витоків українського національного руху. Спогади відображають особисте ставлення до подій, ідей та культурних змін, що впливали на розвиток української літератури й суспільної свідомості. Вони допомагають відтворити інтелектуальне середовище того часу, показуючи, як формувалася національна свідомість, які мотиви й ідеали переважали в діяльності романтиків, а також як вони сприймали культурні та історичні виклики своєї доби.

Зокрема, «Автобіографія» Пантелеймона Куліша, надрукована в журналі «Правда» у 1868 році, є важливим джерелом для розуміння процесів національної самоідентифікації, що відбувалися під час його життя⁵⁵. У своїх спогадах П. Куліш не тільки описав особисті переживання, а й проаналізував власну літературну та просвітницьку діяльність у контексті національного руху, розмірковуючи над розвитком української культури, збереженням її самобутності та популяризацією історичної тематики. Ці спогади є цінними для розгляду становлення української літератури як важливого інструменту національної єдності та культурного відродження.

Також вагоме значення мають спогади Тараса Шевченка, зокрема його «Журнал» («Щоденник»), який він вів упродовж 1857–1858 років після

⁵⁵ Автобіографія Куліша // Правда. 1868. 48 с.

повернення із заслання⁵⁶. Цей щоденник відкриває світ його філософських роздумів, національних переконань та соціальних ідей. Завдяки цим записам ми маємо можливість простежити ставлення Т. Шевченка до подій та суспільних процесів, його оцінку національних питань, а також його бачення майбутнього України, що справило значний вплив на формування ідеології національного відродження.

Періодичні видання. Періодичні видання відігравали значну роль у розвитку українського романтизму та культурно-національного відродження в ХІХ столітті, адже вони не тільки поширювали твори письменників, але й сприяли обміну ідеями, формували національну свідомість і об'єднували українську інтелігенцію. Важливими виданнями були альманахи, журнали та збірники, які надавали літературним і публіцистичним творам можливість виходити друком, незважаючи на цензурні обмеження та політичний тиск.

Зокрема, слід згадати альманах «Украинский альманах» (1831), який був виданий у Харкові й став першою спробою систематичного видання творів українських авторів⁵⁷. У ньому друкувалися твори Левка Боровиковського, Амвросія Метлинського, а також фольклорні матеріали та етнографічні дослідження. Це видання мало великий вплив на становлення української літературної мови та сприяло популяризації ідеї національної самобутності, розкриваючи тематику, пов'язану з історією та культурою України.

Іншим важливим виданням був альманах «Русалка Дністровая» (1837), виданий у Будапешті членами «Руської трійці» – Маркіяном Шашкевичем, Іваном Вагилевичем та Яковом Головацьким⁵⁸. Це видання стало не тільки літературним, але й культурним маніфестом, в якому автори прагнули

⁵⁶ Шевченко Тарас. Журнал (Щоденник). Київ: Видавництво, 1857–1858. 320 с.

⁵⁷ Украинский альманах. Харків, 1831. 250 с.

⁵⁸ Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Русалка Дністровая / Альманах. Будапешт, 1837. 220 с.

утвердити українську мову та піднести її статус. В альманасі публікувалися поезії, фольклорні записи, а також історичні розвідки, які відображали ідеї слов'янської єдності та народності, що відповідало головним ідеям українського романтизму.

Альманах «Ластівка» (1841) Євгена Гребінки, виданий у Санкт-Петербурзі, також був значущим кроком у розвитку української літератури⁵⁹. Видання містило твори Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша та інших авторів, що сприяло утвердженню національного духу та популяризації української культури в Російській імперії. Завдяки цьому альманасу українська література отримала доступ до ширшої аудиторії та стала більш видимою на тлі літературного процесу.

Журнал «Основа» (1861–1862), заснований у Санкт-Петербурзі, став справжнім центром українського літературного життя, об'єднуючи провідних діячів романтизму, таких як Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко, Микола Костомаров⁶⁰. Журнал висвітлював історію, культуру, політику та проблеми української мови, закладаючи основи для розвитку української національної ідеї. «Основа» сприяла консолідації української інтелігенції, а також підтримувала активний діалог між різними регіонами України.

Періодичні видання XIX століття стали не тільки засобом поширення літературних творів, а й ефективним інструментом для розвитку національної самосвідомості та культурного відродження українського народу.

Таким чином, ми можемо підсумувати, що джерельна база є основою для всебічного вивчення українського романтизму та культурно-національного відродження XIX століття. Літературні твори, мемуари, щоденники та періодичні видання цього періоду не тільки фіксують основні події та ідеї епохи, але й розкривають глибокі роздуми про національну ідентичність,

⁵⁹ Гребінка Є. Ластівка. Санкт-Петербург. [1841].

⁶⁰ Основа. Журнал. Санкт-Петербург. [1861–1862].

історичну пам'ять та культурну спадщину. Завдяки цим джерелам ми можемо простежити, як романтичні ідеали надихали на формування української національної свідомості та підтримували прагнення до культурної незалежності.

Подальший аналіз різноманітних джерел дозволяє дослідити вплив романтизму на процеси самоусвідомлення та національного єднання, а також осмислити їхню роль у створенні інтелектуального та культурного середовища, яке стимулювало культурне відродження України у ХІХ столітті.

1.3. Методологія та методи дослідження

Для дослідження культурно-національного відродження та романтизму в Україні ХІХ століття важливим є застосування комплексного методологічного підходу, який дозволяє всебічно проаналізувати багатогранні аспекти національної самосвідомості та ідейної еволюції. У межах цього дослідження використовуються загальнонаукові, спеціально-історичні та джерелознавчі методи, що дають змогу зосередитися на різних рівнях культурно-історичного аналізу, включаючи історичний, культурологічний та літературознавчий.

Принцип історизму є визначальним для дослідження, оскільки дозволяє аналізувати романтизм як ідеологічний та культурний феномен у контексті соціально-політичних умов, що існували в Україні ХІХ століття. Цей принцип забезпечує аналіз романтичних творів і подій у зв'язку з їхнім часовим та просторовим контекстом, висвітлюючи, як історичні обставини впливали на формування національної ідеї та ідентичності.

Принцип багатофакторності забезпечує дослідження з різних перспектив, зокрема соціальної, культурної, політичної та ідейної. Він дає змогу проаналізувати, як політичний контекст, економічні умови, вплив західноєвропейських романтичних ідей і специфіка української історичної пам'яті створювали сприятливе середовище для розвитку національного

романтизму. За допомогою багатofакторності стає можливим з'ясувати, які чинники, включаючи діяльність культурно-просвітницьких об'єднань або культурні зв'язки із Західною Європою, відіграли ключову роль у розвитку українського національного руху.

Об'єктивність є фундаментальним принципом, що дозволяє зберегти наукову неупередженість, забезпечуючи аналіз джерел без суб'єктивних оцінок чи ідеологічних нашарувань. Використання цього принципу дозволяє відтворити правдиву картину розвитку романтичних ідей та формування національної самосвідомості, допомагаючи уникнути спотворень, що можуть виникати при переоцінці або недооцінці певних аспектів культурного розвитку.

У процесі аналізу використовуються джерелознавчі методи дослідження. **Метод аналізу історичних джерел** є ключовим для вивчення творів того часу, зокрема літературних праць, мемуарів, щоденників, листування і періодичних видань. Такий підхід дозволяє досліджувати як текстову складову (поетичні та прозові твори), так і контекстуальну, включаючи суспільні та особистісні мотиви авторів.

Метод компаративного аналізу забезпечує порівняння українського романтизму із західноєвропейськими аналогами, зокрема німецьким, польським і російським романтизмом, що дозволяє виявити спільні та відмінні риси в їхньому розвитку. Порівняння з німецьким романтизмом допомагає дослідити вплив європейських ідей, зокрема спрямованих на важливість народної культури та фольклору, що стало основою для українського національного романтизму. Це також дозволяє виявити, як український романтизм, орієнтуючись на європейські традиції, розвивав унікальні елементи, зокрема звернення до історичних та фольклорних джерел.

Метод контент-аналізу відіграє важливу роль у дослідженні періодичних видань, таких як альманахи та журнали. Цей метод дозволяє систематично проаналізувати частотність і тематику матеріалів, присвячених національним

питанням, культурному відродженню, проблемам збереження історичної пам'яті та мови. Наприклад, аналіз публікацій у періодичних виданнях того часу допомагає визначити ключові ідеї та настрої, що об'єднували українську інтелігенцію та сприяли культурній консолідації навколо національної ідеї.

Узагальнюючи, комплексний підхід у методології дослідження українського романтизму дозволяє здійснити багатогранний аналіз літературного, історичного та культурного розвитку. Використання принципів історизму, об'єктивності, багатофакторності, а також застосування методів компаративного аналізу, аналізу історичних джерел та контент-аналізу сприяє створенню цілісної картини процесу національного відродження та його зв'язку з європейськими романтичними ідеями.

РОЗДІЛ 2

РОМАНТИЗМ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ХІХ СТОЛІТТЯ

2.1. Витоки та розвиток романтизму в Європі

З огляду на перший розділ, де ми розглянули історіографічну та джерельну базу дослідження романтизму й культурно-національного відродження в Україні ХІХ століття, стає очевидним, що феномен романтизму займає центральне місце у формуванні новітньої національної свідомості та культурної ідентичності українців. Упродовж попереднього аналізу ми побачили, що українська інтелігенція, використовуючи ідеї романтизму, заклала основи для культурного пробудження та збереження національної самобутності, які стали відповіддю на імперські утиски та асиміляційні впливи. Джерельна база українського романтизму, представлена в літературних творах, мемуарах, щоденниках та періодичних виданнях, показує значну адаптацію європейських ідей, зокрема романтизму, до українського соціокультурного контексту.

Перш ніж перейти до аналізу особливостей українського романтизму, слід розглянути витоки цього руху в європейських країнах, де він зародився та отримав перші виразні форми. У другому розділі ми звертаємося до дослідження романтизму як культурного феномену ХІХ століття, оскільки саме європейські романтичні ідеї лягли в основу багатьох національних рухів, у тому числі українського. Ці ідеї, які в різних європейських країнах були спрямовані на підкреслення національної самобутності, відродження народної культури, мови та історії, стали інтелектуальною платформою для формування національної свідомості та прагнень до самостійності.

Зародження романтизму в Європі на межі ХVІІІ–ХІХ століть було відповіддю на кризу ідеалів Просвітництва, що дедалі більше сприймалися як обмежувальні для людської творчості та духовності. Це був час радикальних

змін у філософії, суспільних поглядах і культурних підходах. Відмова від раціоналізму на користь емоцій, почуттів та індивідуальності стала провідною рисою романтизму. Такі філософи та письменники, як Йоганн Готфрід Гердер і Йоганн Вольфганг фон Гете, заклали основи нової романтичної чуттєвості, що незабаром знайшла вираження в літературі, мистецтві та політичних поглядах.

Цей підрозділ розглядає особливості формування романтизму в різних європейських країнах, зокрема в Німеччині, Франції та Англії. Аналізуючи ці явища, ми побачимо, як саме європейські романтичні ідеї стали тим каталізатором, що надихнув представників української інтелігенції звернутися до народних традицій і культурної самобутності, які пізніше утвердилися в українському романтизмі.

Романтизм у Німеччині розвивався під впливом численних літературних і філософських течій, які започаткували його провідні представники Єнської та Гейдельберзької шкіл. У цьому русі яскраво виділяються роботи таких авторів, як Фрідріх і Август Вільгельм Шлегелі, Новаліс, Фрідріх Шлеєрмахер, Людвіг Тік, Генріх фон Клейст, Якоб та Вільгельм Грімм, Генріх Гейне та Ернст Теодор Амадей Гофман. Вони були основою для формування романтизму, який став інтелектуальною платформою для відродження національних культур, зокрема української.

Фрідріх Шлегель був одним із ключових засновників Єнської школи романтизму, і його теоретичний внесок у формування ідей цього руху став основоположним для європейської культури. У своїх працях «Про вивчення грецької поезії»⁶¹ та «Про романтичну поезію»⁶² він розробив концепцію «універсальної поезії», яка передбачала інтеграцію філософії, поезії та особистісного досвіду в єдиний мистецький синтез, що мав розкрити сутність людського духу та універсальності буття. Ф. Шлегель вважав, що мистецтво

⁶¹ Шлегель Ф. *Über das Studium der griechischen Poesie*. Київ: Наукова думка, 2008. С. 15–72.

⁶² Шлегель Ф. *Über die romantische Poesie*. Харків: Фоліо, 2009. С. 20–85.

повинно прагнути до «нескінченності», а поезія має стати засобом пізнання найглибших людських переживань, надаючи митцю повну свободу вираження думок та емоцій. Завдяки цьому він заклав основи романтичного бачення поезії як відкритого процесу, в якому поєднуються різні художні форми, а мистецтво стає відображенням нескінченного потенціалу людської свідомості та уяви.

Шлегелів підхід до романтизму як «універсальної поезії» мав великий вплив на українських романтиків, зокрема на Миколу Костомарова, який також наголошував на важливості національної ідентичності та народної творчості як основи культурного відродження. Подібно до Ф. Шлегеля, М. Костомаров вбачав у поезії не лише естетичну, а й соціально-ідейну функцію, яка покликана формувати національну свідомість через звернення до фольклору та народної історії. У своїй праці «Історичне значення руської народної поезії» він закликав до активного вивчення й збереження народної спадщини як засобу самопізнання нації, подібно до того, як Ф. Шлегель у своїх роботах наполягав на поєднанні культурних і філософських традицій для утвердження унікальності німецької культурної думки⁶³.

Август Вільгельм Шлегель, брат Фрідріха Шлегеля, зробив вагомий внесок у становлення та розвиток романтизму, особливо в галузі теоретичних досліджень і перекладознавства. Його переклади творів Вільяма Шекспіра, які мали на меті передати багатство англійської драми німецькому читачеві, стали еталоном для подальших перекладачів, продемонструвавши можливість глибокого культурного діалогу через текст⁶⁴. А.-В. Шлегель прагнув не просто відтворити зміст оригіналу, а й зберегти дух і естетичну сутність англійської поезії, поєднуючи її з німецькою романтичною традицією. Його переклади й досі вважаються одними з найвищих досягнень німецької перекладацької

⁶³ Костомаров М. Історичне значення руської народної поезії. Харків, 1842. С. 12.

⁶⁴ Шлегель А. В. Переклади Шекспіра. Берлін, 1808. С. 59.

школи, оскільки відкрили нові горизонти для розвитку національної літератури, створюючи міст між різними культурами та епохами.

Підхід А.-В. Шлегеля до перекладу як до засобу духовного зростання й відродження культурної пам'яті знайшов відгук серед українських романтиків, для яких фольклор і народна творчість стали головними інструментами формування національної самосвідомості. Як і А.-В. Шлегель, українські митці прагнули не просто відтворювати народні твори, а адаптувати й переосмислювати їх, зберігаючи символічний і духовний зв'язок з національною культурою. Зокрема, Маркіян Шашкевич у «Русалці Дністровій» звертався до українського фольклору, трактуючи його як основу для культурного відродження та зміцнення національної ідентичності, подібно до того, як А.-В. Шлегель бачив у своїх перекладах засіб для збагачення німецької літературної традиції.

Новаліс (псевдонім, справжнє ім'я – Фрідріх фон Гарденберг), німецький поет і філософ, здобув славу завдяки своїм творам, де він оспівував духовний і містичний світ. Особливе місце в його творчості займає цикл «Гімни до ночі», у якому він поєднує образи природи із символами духовного пошуку та єдності з вищими силами⁶⁵. У цьому циклі Новаліс розглядав ніч як містичний час, коли межі між видимим і невидимим розчиняються, а людина може пізнати глибинні таємниці буття. Його поезія наповнена символізмом, у якому природа виступає як метафора духовного світу та єднання людини з безкінечним. Для Новаліса поезія була способом проникнення в приховані сфери, де творчість і релігійне почуття зливалися в єдиний процес самопізнання і прагнення до істини.

Такий символічний і філософський підхід до поезії Новаліса справив значний вплив на українських романтиків, зокрема на Т. Шевченка, який у своїй збірці «Кобзар» звертався до символіки народного життя і природи, надаючи їй глибокого духовного й національного значення. Подібно до Новаліса,

⁶⁵ Новаліс. Гімни до ночі. Львів: Астролябія, 2012. 81 с.

Т. Шевченко використовував образи рідної природи й народних звичаїв як символи боротьби за національну самосвідомість і свободу. У «Кобзарі» українські пейзажі й історичні постаті виступають не лише як конкретні зображення, а й як духовні символи, що виражають прагнення народу до справедливості, культурного відродження та збереження власної ідентичності. Шевченкове втілення духовної символіки в поезії, так само як і в Новаліса, стало важливим чинником у формуванні національного романтизму в Україні⁶⁶.

Фрідріх Шлеєрмахер, німецький філософ і богослов, здійснив значний внесок у формування романтизму як духовного руху, акцентуючи релігійний вимір і підкреслюючи важливість особистого досвіду віри. У своїй праці «Про релігію: промови до освічених зневажувачів» він висловив революційну для свого часу ідею: релігія не є набором догм чи моральних норм, а є способом індивідуального єднання людини з нескінченним через почуття та емоції. Ф. Шлеєрмахер наголошував, що релігійний досвід глибоко особистісний і не підлягає раціональному осмисленню, оскільки кожна людина переживає цей зв'язок по-своєму. Таким чином, він утвердив релігію як сферу, де розкривається унікальний досвід індивідуального сприйняття, що було характерним для романтичного світогляду, який цінував унікальність і неповторність особистості. Його підхід також став важливим філософським аргументом проти раціоналізму Просвітництва, пропонуючи натомість глибше емоційне пізнання⁶⁷.

Ідеї Ф. Шлеєрмахера про індивідуальний релігійний досвід і духовне пізнання мали значний відгук в українській літературі, зокрема в творчості Пантелеймона Куліша. Останній, подібно до Ф. Шлеєрмахера, підкреслював значення релігії та віри як основи для формування національної ідентичності, особливо у своєму романі «Чорна рада» та публіцистичних творах. У контексті

---

⁶⁶ Шевченко Т. Кобзар. Київ, 1840. С. 12.

⁶⁷ Шлеєрмахер Ф. Про релігію: промови до освічених зневажувачів. Львів: Слово, 2011. С. 29.

українського романтизму релігійні мотиви, зокрема звернення до православних традицій та етичних принципів, були важливими засобами збереження національної самобутності. П. Куліш, як і Ф. Шлеєрмахер, трактував релігію не лише як особистий досвід, а й як об'єднуючий фактор для народу, закликаючи до культурного відродження на основі моральних цінностей⁶⁸.

Людвіг Тік, видатний представник німецького романтизму, прославився своєю літературною сміливістю та експериментами, які поєднували народні мотиви з містичними елементами. У своїх творах, таких як «Кіт у чоботях»⁶⁹ і «Романтичні повісті»⁷⁰, він розвивав сюжети з несподіваними поворотами та багатозначною іронією, що робило його літературний стиль унікальним серед його сучасників. Він прагнув оживити середньовічні легенди та казки, переосмислюючи їх через призму романтичних ідеалів, і надавав їм нового, сучасного значення, зберігаючи водночас їхню фольклорну сутність. Творчість Л. Тіка продемонструвала, що народні легенди і казки можуть не тільки розважати, але й втілювати глибокі філософські та культурні ідеї. Його твори характеризуються іронічним тоном і поєднанням реального та фантастичного, що дозволяло йому показувати протиріччя людської природи та сучасності.

Діяльність Л. Тіка мала значний вплив на українських романтиків, зокрема на таких збирачів і дослідників фольклору, як Маркіян Шашкевич, який також звертався до народної спадщини, але з національною метою. М. Шашкевич, подібно до Л. Тіка, бачив у фольклорі не просто розважальний елемент, а засіб для збереження національної ідентичності та передання культурних цінностей. Його збірка «Русалка Дністровая» стала однією з перших спроб систематизувати українські народні казки, пісні та легенди, показуючи їхню важливість для самоусвідомлення нації. Як і Л. Тік, М. Шашкевич прагнув

---

⁶⁸ Куліш П. Твори. Київ, 1857. С. 40.

⁶⁹ Тік Л. Кіт у чоботях. Берлін: Пергамон, 1808. С. 12.

⁷⁰ Тік Л. Романтичні повісті. Лейпциг, 1812. С. 75.

адаптувати народні перекази до сучасної аудиторії, але водночас надавав їм суто українського значення, підкреслюючи зв'язок фольклору з духовним корінням народу.

Генріх фон Клейст, визначний представник Гейдельберзького романтизму, здобув популярність завдяки своїм драмам та оповіданням, у яких він зображував трагізм людського життя, глибокі моральні конфлікти та напругу між особистісними почуттями й суспільними обмеженнями. Його п'єса «Розбитий глек» є проникливим дослідженням людської природи, де комічне переплітається з трагічним, розкриваючи тему корупції й соціальної несправедливості через історію судді, який сам порушує закони, що мав би захищати⁷¹. Г. Клейст майстерно продемонстрував, як соціальні закони, покликані захищати справедливість, можуть бути інструментом для особистих маніпуляцій, що створює глибокий конфлікт між зовнішніми нормами й внутрішніми моральними принципами героїв.

Інша його видатна робота, новела «Міхаель Кольхаас», досліджує конфлікт між правдою і законом у контексті особистої помсти та прагнення до справедливості⁷². Образ Кольхааса, який розпочинає криваву боротьбу проти системи після втрати майна через несправедливість, став символом непримиренного прагнення до істини, навіть ціною великих жертв. Трагічні образи та внутрішні конфлікти героїв Г. Клейста мали відлуння у творах українських романтиків, які також прагнули зобразити драматизм людських переживань у контексті соціальної нерівності та національної боротьби. Наприклад, у творчості Тараса Шевченка можна знайти аналогічні теми, де герої виступають проти соціальної несправедливості, а національні й соціальні конфлікти стають основою для глибоких особистісних драм, відображаючи трагедію українського народу під час імперського гніту.

⁷¹ Клейст Г. Розбитий глек. Лейпциг, 1808. С. 50.

⁷² Клейст Г. Міхаель Кольхаас. Берлін, 1810. С. 19.

Брати Якоб і Вільгельм Грімм, основоположники збирання німецького фольклору, опублікували численні казки, які відображали народні вірування та культуру. Їхні збірки стали не лише літературними творами, а й важливими документами культурної спадщини. Українські романтики, такі як Маркіян Шашкевич та Пантелеймон Куліш, у своїх збірках «Русалка Дністровая»⁷³ та «Записки о Южной Руси»⁷⁴ також зверталися до збирання фольклору, вбачаючи в ньому важливий елемент для збереження національної ідентичності.

Генріх Гейне, один із найвідоміших поетів пізнього романтизму, у збірці «Книга пісень» поєднував ліричні образи з глибокими емоціями, створюючи багатий внутрішній світ у своїй поезії⁷⁵. Його стиль, де особисті переживання набували універсального значення, надихнув українських поетів, таких як Левко Боровиковський⁷⁶ та Євген Гребінка⁷⁷, які зверталися до народної пісенної традиції, додаючи інтимну емоційну складову у свої твори.

Ернст Теодор Амадей Гофман, відомий своїми творами на межі реальності та фантастики, як-от «Золотий горнець»⁷⁸ і «Пісочний чоловік»⁷⁹, став одним із засновників жанру «чудесного» в літературі. Його захоплення містикою та психологічною складністю героїв стало новаторським підходом, що вразило українських авторів, які також прагнули розширити межі літературного простору через казкові та символічні образи, як це зробив Петро Гулак-Артемівський у своїх баладах.

Таким чином, німецький романтизм, започаткований Єнсською та Гейдельберзькою школами, розвинувся завдяки творчості таких видатних діячів, як брати Шлегелі, Новалис, Г. Гейне та Е. Т. А. Гофман, і мав вагомий

⁷³ Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Русалка Дністровая. Будапешт, 1837. С. 17.

⁷⁴ Куліш П. Записки о Южной Руси. Киев, 1856. С. 48.

⁷⁵ Гейне Г. Книга пісень. Лейпциг: Вид. Г. Тека, 1827. С. 30.

⁷⁶ Боровиковський Л. Байки і прибаютки. Київ, 1852. С. 95.

⁷⁷ Гребінка Е. Малороссийские приказки. Харьков, 1834. С. 135.

⁷⁸ Гофман Е. Т. А. Золотий горнець. Берлін: Бельцер, 1814. С. 19.

⁷⁹ Гофман Е. Т. А. Пісочний чоловік. Лейпциг: Ташен, 1816. С. 35.

вплив на формування та розвиток українського романтизму. Основні ідеї німецьких романтиків про національну самобутність, народне мистецтво та прагнення до свободи стали підґрунтям для українського культурного відродження, яке, зазнавши впливу романтичної естетики, набуло виразного політичного значення. Німецькі романтики не лише підкреслювали унікальність національної культури та значення фольклору, але й спонукали до переосмислення ролі літератури як засобу відродження національної самосвідомості, що стало особливо актуальним для українських митців у боротьбі за збереження власної ідентичності в умовах імперського тиску.

У політичному вимірі німецький та український романтизм мали багато паралелей, адже обидві країни в той час боролися за збереження та утвердження своєї національної культури в умовах політичної нестабільності та зовнішніх впливів. Тодішня Німеччина була розділена на численні князівства, які перебували під значним впливом австрійської та французької держав, що створювало потребу у формуванні єдиного національного духу, здатного об'єднати німців навколо спільних культурних і політичних цінностей. Аналогічно, українські землі були поділені між Російською та Австрійською імперіями, де асиміляційна політика обох імперій прагнула приглушити українську культурну самобутність, що спонукало українську інтелігенцію до звернення до романтизму як ідеологічної платформи для національного пробудження.

Таким чином, і в Німеччині, і в Україні романтизм став не просто літературним напрямком, а й соціокультурним і політичним рухом, що прагнув відновлення та об'єднання національної ідентичності. Німецькі та українські романтики, надихаючись ідеями про значення народної творчості та свободи, закладали основи для національних рухів, які згодом стали ключовими у боротьбі за культурну і політичну автономію.

Романтизм у Франції виник на хвилі соціально-політичних змін, що стали наслідком Великої французької революції 1789 року та її ідей про свободу, рівність і братерство. Революційні події та реставрація монархії стимулювали прагнення до відновлення духовних цінностей, відстоювання індивідуальності та національної ідентичності. У літературі романтизм розвинувся як протест проти суворих класичних форм і обмежень, а також як спосіб вираження нових демократичних ідеалів. Французькі романтики, зокрема Віктор Гюго, Жорж Санд і Александр Дюма-батько, у своїх творах акцентували увагу на боротьбі за людську гідність і правду, виводячи літературу за межі естетики, роблячи її інструментом соціальної критики та ідеологічного відродження. В Україні романтизм розвивався під впливом національно-визвольних прагнень у межах імперських обмежень Росії й Австрії. Подібно до французьких романтиків, українські митці зверталися до народної творчості та історичних тем, прагнучи зберегти національну культуру та духовну ідентичність в умовах гніту.

Віктор Гюго є одним із провідних представників французького романтизму, який своїми творами підкреслював глибокі соціальні проблеми та висловлював ідеї гуманізму та свободи. У романі «Собор Паризької Богоматері» В. Гюго звертається до символів архітектури, створюючи паралель між собором і народом, об'єднаним боротьбою за право бути почутим⁸⁰. У творі «Знедолені» автор зосереджується на долях знедолених людей, їхніх моральних пошуках і прагненні до справедливості в умовах соціальної нерівності⁸¹. В. Гюго вважав літературу засобом виховання суспільства, а своїх героїв – уособленням стійкості та духовної боротьби. Його підхід мав паралелі в українській літературі, зокрема у творчості Тараса Шевченка, який, подібно до В. Гюго,

---

⁸⁰ Гюго В. Собор Паризької Богоматері. Київ: Наукова думка, 2005. С. 47.

⁸¹ Гюго В. Знедолені. Харків: Фоліо, 2007. С. 80.

через твори «Катерина»⁸² та «Сон»⁸³ змальовував соціальні конфлікти, підкреслюючи страждання і боротьбу українського народу за свої права.

Жорж Санд відома своїми творами, що висвітлюють питання свободи, рівності та соціальної справедливості. У романах «Консуело»⁸⁴ та «Індіана»⁸⁵ вона створила сильних жіночих персонажів, які виступають проти соціальних обмежень та патріархальних норм, шукаючи свій шлях до самореалізації. Її героїні стали символом індивідуальної свободи та незалежності, що особливо вплинуло на літературу країн, де боротьба за рівність і свободу була ще невирішеною. В Україні ідеї Ж. Санд знайшли відгук у творах Марка Вовчка, зокрема в «Інститутці», де авторка показала життя українських селянок, їхню боротьбу за людську гідність та незалежність від соціального й патріархального тиску⁸⁶. Як і Ж. Санд, М. Вовчок використовувала літературу як засіб захисту прав жінок і вираження національної ідентичності.

Александр Дюма-батько, автор численних історичних романів, зокрема «Три мушкетери»⁸⁷ та «Граф Монте-Крісто»⁸⁸, зобразив героїв, які уособлюють честь, відвагу та боротьбу за справедливість. Його романи демонструють цінність індивідуальної відданості принципам, а також здатність протистояти тиску несправедливих владних структур. Твори А. Дюма стали надзвичайно популярними, оскільки вони зображали не лише пригоди, а й епічну боротьбу за ідеали, що знайшло відображення в українському романтизмі. Пантелеймон Куліш, подібно до А. Дюма, у своєму романі «Чорна рада» прагнув передати історію України через героїчні образи, що уособлювали національну боротьбу

---

⁸² Шевченко Т. Катерина. Київ: Дніпро, 1840. С. 57.

⁸³ Шевченко Т. Сон. Київ: Наукова думка, 1844. С. 93.

⁸⁴ Санд Ж. Консуело. Львів: Астролябія, 2010. С. 35.

⁸⁵ Санд Ж. Індіана. Київ: Дніпро, 2011. С. 90–95.

⁸⁶ Марко Вовчок. Інститутка. Київ: Дніпро, 1862. С. 26.

⁸⁷ Дюма А. Три мушкетери. Київ: Наукова думка, 2010. С. 77.

⁸⁸ Дюма А. Граф Монте-Крісто. Харків: Фоліо, 2008. С. 96.

за гідність і свободу⁸⁹. Як і в А. Дюма, у П. Куліша герої стають символами національної стійкості та гордості.

Таким чином, романтизм у Франції, що сформувався в умовах соціальних змін і боротьби за нові демократичні ідеали, мав значний вплив на українських письменників, які використовували літературу як інструмент збереження національної ідентичності та захисту прав народу. Французькі романтики, такі як В. Гюго, Ж. Санд і А. Дюма, не лише відстоювали ідеї особистої свободи та соціальної справедливості, але й підкреслювали значення національної культури. В Україні ці ідеї були сприйняті як натхнення для власної національної боротьби, в умовах імперських обмежень. Романтизм у Франції й Україні набув виразного політичного виміру, ставши частиною національних рухів, що прагнули до соціальної та культурної автономії.

Романтизм в Англії виник наприкінці XVIII століття, як реакція на жорстокі суспільні норми та раціоналістичні ідеали Просвітництва. Революційні події у Франції, а також промислова революція в самій Англії, що призвела до серйозних соціальних змін, вплинули на інтелектуалів і митців, які почали зосереджуватися на індивідуальних переживаннях, духовності й природі. В Англії романтизм отримав особливий розвиток завдяки таким групам, як «озерна школа» та «лондонські романтики», а також таким видатним авторам, як Вільям Вордсворт, Семюел Тейлор Колрідж, Персі Біші Шеллі, Джордж Байрон і Вальтер Скотт. Ці письменники не тільки формували нову естетику, але й зосереджувалися на питанні людської свободи, що знайшло відгук і в Україні, де романтизм також набирав сили як ідеологічний рух у боротьбі за національну ідентичність та соціальні права.

Вільям Вордсворт, один із засновників «озерної школи», вважав поезію інструментом для глибокого осмислення природи й людських почуттів. У збірці «Ліричні балади», написаній у співпраці з Семюелом Тейлором Колріджем,

---

⁸⁹ Куліш П. Чорна рада. Київ: Либідь, 1857. С. 52–55.

В. Вордсворт звертався до простоти сільського життя, природних образів, що стали символами духовного світу людини⁹⁰. Він наголошував, що природа може допомогти людині усвідомити своє місце у світі, та відігравати роль в особистісному і моральному розвитку. В українській літературі подібний підхід використовував Михайло Петренко, який, подібно до В. Вордсворта, у своїх поетичних творах, як-от «Дивлюсь я на небо», оспівував природу як джерело натхнення та духовної сили, що живить і національну самосвідомість⁹¹.

Семюел Тейлор Колрідж, один із найвпливовіших поетів «озерної школи», відомий своїми творами на межі реальності та фантастики, зокрема поемою «Сказання про старого моряка», де він поєднує елементи міфології з філософськими роздумами про природу та духовність⁹². Автор розглядав поезію як засіб для передачі глибоких психологічних і релігійних концепцій, що виходили за межі раціоналізму. Його використання алегорії та символіки мало відгук в українському романтизмі, особливо у творчості Тараса Шевченка, який у поемі «Гайдамаки» звертався до символічних образів для відображення національних прагнень і духовної боротьби народу⁹³.

Персі Біші Шеллі, англійський поет-романтик, у своїх творах звертався до тем соціальної несправедливості та боротьби за свободу. У таких поезіях, як «Ода до західного вітру»⁹⁴ та «Повстань, о Левіафане»⁹⁵, П. Шеллі підкреслював непохитне прагнення до змін, показуючи природу як символ нескінченного бунту й свободи. Він розглядав поезію як форму соціального опору, виступаючи проти гноблення й обмежень, що було співзвучно українським романтикам, зокрема Тарасу Шевченку. У своїх творах, як-от «Кавказ», Т. Шевченко також

⁹⁰ Вордсворт В. Ліричні балади. Київ: Наукова думка, 2005. С. 95.

⁹¹ Петренко М. Дивлюсь я на небо. Київ: Дніпро, 1841. С. 70.

⁹² Колрідж С. Сказання про старого моряка. Харків: Фоліо, 2008. С. 21–24.

⁹³ Шевченко Т. Гайдамаки. Київ: Наукова думка, 1841. С. 48.

⁹⁴ Шеллі П. Б. Ода до західного вітру. Львів: Астролябія, 2010. С. 105.

⁹⁵ Шеллі П. Б. Повстань, о Левіафане. Київ: Дніпро, 2011. С. 38.

закликав до боротьби за свободу, звертаючись до образів природи та гір як символів незламності й волі⁹⁶.

Джордж Байрон, ще один видатний представник англійського романтизму, у своїх поемах і творах висловлював протест проти соціальної несправедливості, порушуючи теми індивідуальної свободи та людської гідності. У поемі «Паломництво Чайльд Гарольда» Дж. Байрон звертався до конфлікту між особистістю та суспільством, де герой постійно протистоїть обмеженням і жорстким умовам навколишнього світу⁹⁷. Тема свободи й боротьби проти пригнічення знайшла відгук в українському романтизмі, особливо у творчості Лесі Українки. Її твори, такі як «Кассандра», показують героїчних персонажів, що протистоять жорстоким обставинам, борючись за свої ідеали, подібно до героїв Байрона⁹⁸.

Вальтер Скотт, відомий як засновник історичного роману, зобразив життя Шотландії та Англії в різні історичні періоди у таких творах, як «Айвенго»⁹⁹ та «Роб Рой»¹⁰⁰. Він прагнув відновити історичну пам'ять і національну спадщину, показуючи життя людей в умовах соціальних і політичних змін. Його творчість мала значний вплив на українських романтиків, зокрема Пантелеймона Куліша, який, як і В. Скотт, використовував історичні події для зображення боротьби за національну незалежність. У своєму романі «Чорна рада» П. Куліш звертався до теми козацького минулого України, підкреслюючи значення збереження національної культури й самобутності в умовах імперського впливу¹⁰¹.

Романтизм в Англії, розвинутий завдяки творчості «озерної школи» та таких визначних письменників, як П. Шеллі, Дж. Байрон і В. Скотт, відіграв значну роль у формуванні романтичного світогляду в Європі. Теми

⁹⁶ Шевченко Т. Кавказ. Київ: Наукова думка, 1845. С. 54.

⁹⁷ Байрон Д. Паломництво Чайльд Гарольда. Харків: Фоліо, 2009. С. 78–80.

⁹⁸ Леся Українка. Кассандра. Київ: Дніпро, 1907. С. 13.

⁹⁹ Скотт В. Айвенго. Київ: Наукова думка, 2008. С. 64.

¹⁰⁰ Скотт В. Роб Рой. Харків: Фоліо, 2009. С. 30.

¹⁰¹ Куліш П. Чорна рада. Київ: Либідь, 1857. С. 8–13.

індивідуальної свободи, національної ідентичності та соціальної справедливості стали джерелом натхнення для українських митців, які в умовах імперського тиску прагнули зберегти та розвинути національну культуру. Подібно до англійських авторів, українські письменники зверталися до історичних тем і образів природи, щоб виразити свою любов до рідної землі та закликати до національного відродження.

Таким чином, романтизм, що зародився в Європі наприкінці XVIII – на початку XIX століття, сформувався як реакція на кризу ідеалів Просвітництва та переосмислення обмежень раціоналізму. Відмова від жорстких раціональних схем на користь підкреслення індивідуальності, емоційного сприйняття світу та духовних пошуків стали провідними рисами європейського романтизму. Це явище, поширившись у таких країнах, як Німеччина, Франція й Англія, оновило культурну і літературну традицію, поклавши початок багатьом національним рухам, які сприяли усвідомленню значущості народної культури, мови та історії. Філософи та митці на зразок Ф. Шлегеля, Й. Гердера, Новалиса та інших започаткували інтелектуальні дискусії щодо важливості духовної автентичності та національної ідентичності, що згодом стало підґрунтям національно-культурного відродження в багатьох європейських країнах.

Українська інтелігенція, зокрема представники культурного руху XIX століття, активно інтегрувала романтичні ідеї до українського контексту, прагнучи використати їх у боротьбі за національну свідомість та збереження самобутності. Натхненні ідеями німецьких романтиків, таких як Ф. Шлегель та Г. Гердер, українські діячі, зокрема Микола Костомаров і Тарас Шевченко, звернулися до народної творчості, історичної пам'яті та культурних символів. Вони використали романтичну естетику для обґрунтування ідеї національної самобутності, заклавши ідеологічну основу для культурного відродження, що стало особливо важливим в умовах асиміляційного тиску імперій.

2.2. Особливості романтизму в Україні: вплив західноєвропейських ідей

У попередньому розділі було висвітлено основи романтизму в Європі, який зародився як реакція на кризу ідеалів Просвітництва, а також під впливом соціальних та культурних потрясінь кінця XVIII – початку XIX століття. У процесі аналізу європейського романтизму ми розглянули вплив таких філософських і літературних ідей на українське культурне середовище, проводячи паралелі між українськими та зарубіжними митцями. Проте для глибшого розуміння важливо також розглянути не лише окремі постаті, а й загальні тенденції, які визначили специфіку українського романтизму в умовах національно-культурного відродження. Вплив інтелектуальних течій Німеччини, Франції, Англії та інших країн відбився на ключових рисах українського романтизму, серед яких – прагнення до національної самобутності, звернення до народної творчості та історичної пам'яті, що стали своєрідною відповіддю на загрозу асиміляції в умовах імперських утисків.

Однією з найбільш визначальних подій, що задала напрямок національно-романтичним рухам у Європі, була «Весна народів» 1848 року – революційна хвиля, що охопила більшість європейських країн і посилила прагнення до самовизначення народів. Ця хвиля протестів проти імперського гніту та закликів до національної єдності надихнула українських романтиків до посиленої боротьби за культурну автономію та збереження своєї ідентичності. Українська інтелігенція перейняла від європейських романтиків ідеї про значення національної культури та мови як основи духовної єдності народу. Література й мистецтво, зокрема, набули ролі ідеологічної платформи, де акцент робився на збереженні та розвитку національних традицій і культурних цінностей. Під впливом загальноєвропейських революційних процесів та ідей про свободу, рівність і право на самовизначення, українські романтики почали

використовувати творчість як засіб культурного спротиву, об'єднуючи народ навколо спільних національних ідеалів і цінностей¹⁰².

Поширена в Європі ідея збереження народної культури, фольклору та історичної пам'яті як основи національної ідентичності знайшла потужний відгук в українському романтизмі, де народна культура стала символом духовного єднання та протидії асиміляційним процесам. Європейські романтичні концепції, що підкреслювали значення мови та народних традицій як носіїв національних цінностей, стимулювали розвиток в Україні культурних рухів, зокрема через діяльність братств, таких як Кирило-Мефодіївське, що надавало особливої ваги ідеям національного пробудження й самоусвідомлення. Важливим завданням українського романтизму стало дослідження і популяризація фольклору, народної поезії, легенд і обрядів, що розглядалися не лише як пам'ятки культури, а й як носії духу народу, які об'єднують покоління навколо спільної історичної пам'яті та національної ідентичності.

Активна робота зі збирання, вивчення та переосмислення народної творчості стала важливим кроком для української інтелігенції, яка прагнула зберегти та передати традиційні знання, що могли слугувати основою для відродження національного духу та протидії культурному гніту. Завдяки цьому український романтизм набув виразного національно-відроджувального характеру, в якому народна культура, традиції, звичаї й історична пам'ять виступали фундаментальними елементами для утвердження національної самосвідомості. Братства та окремі культурні діячі активно працювали над тим, щоб зібрані зразки фольклору стали духовною опорою для народу, слугували джерелом натхнення для літератури та мистецтва, закріплюючи національну культуру як опору проти асиміляційних впливів імперій¹⁰³.

---

¹⁰² Історія України / Ред. Я. В. Грицак, В. Ф. Верстюк. Київ: Либідь, 1999. С. 5–25.

¹⁰³ Бовсунівська Т. Український романтизм: теогонічна систематизація. Монографія. Тернопіль: Крок, 2019. 216 с. URL:

У загальноєвропейській романтичній традиції важливе місце займали концепції індивідуальної свободи, внутрішньої незалежності й духовного пошуку, які значно вплинули на українських романтиків та стали особливо актуальними в умовах національно-культурного гніту. Європейські романтики підкреслювали значення духовної автономії людини, її здатності обирати власний життєвий шлях, що резонувало з прагненнями української інтелігенції до незалежності від імперських впливів. У культурному середовищі України ідея внутрішньої свободи сприяла формуванню романтичного бачення, де індивідуальне та національне самовизначення перепліталися, перетворюючись на символи культурного спротиву та збереження самобутності. Пошук внутрішньої незалежності й автономії національного духу став суттєвим мотивом літератури та мистецтва, що розвивали романтичні образи, які відображали відчуття свободи та національної єдності.

Через літературні образи й символи український романтизм закладав основи національної ідентичності та спрямовував культурний рух на утвердження духовної самостійності. На відміну від прагматичного погляду на самовизначення, який домінував у попередні епохи, романтизм підносив його як духовну цінність, що поєднувала індивідуальне й колективне «я». У такий спосіб українські митці та інтелектуали трансформували європейські ідеї індивідуальної свободи на рівень національного руху, де література й мистецтво відображали та зміцнювали прагнення народу до свободи, рівності й незалежності. Це культурне бачення стало фундаментом для національного руху, який черпав натхнення з романтичної естетики, спрямованої на збереження і розвиток української культурної ідентичності в умовах асиміляційних процесів.

Окрім акценту на самотності, загальноєвропейський романтизм активно підтримував ідеї соціальної справедливості, рівності й демократичних перетворень, що теж знайшло відображення в українському культурному відродженні. Європейські романтики використовували літературну діяльність як інструмент суспільних змін, закликаючи до соціальної рівності та захисту прав народів. Ці ідеї, перекладені на українські реалії, набули форми культурного спротиву асиміляційним загрозам та боротьби за рівноправне становище української культури. Література і мистецтво стали платформою для висловлення національних та соціальних ідеалів, які об'єднували суспільство навколо спільних цінностей та підтримували культурну автономію. Для українського романтизму цей загальноєвропейський підхід став ідеологічною основою для просування національних прав, які зберігали національну ідентичність у часи асиміляційної політики імперій¹⁰⁴.

Таким чином, західноєвропейські романтичні ідеї про національне відродження, збереження народної спадщини, духовну свободу й прагнення соціальної справедливості стали основоположними для розвитку українського романтизму. Ці ідеї, адаптовані до українського контексту, послужили базою для культурного й національного пробудження, заклавши фундамент для боротьби за збереження ідентичності в умовах імперського тиску.

2.3. Основні риси та принципи українського романтизму

У попередньому розділі було розглянуто основні риси романтизму, які характеризували загальноєвропейський культурний рух XIX століття, а також їхній вплив на формування українського романтизму. Такі риси, як звернення до фольклору, підкреслення індивідуальної свободи, орієнтація на історичну пам'ять та народну культуру, були притаманні багатьом національним

---

¹⁰⁴ Там само.

романтичним рухам Європи. Проте український романтизм, розвиваючись у складних соціально-політичних умовах імперського тиску, набув унікальних особливостей, що відображали специфіку української культури, духовності та прагнення до національного відродження. Нижче розглянемо унікальні риси українського романтизму, що відрізняли його від загальноєвропейської романтичної традиції та відіграли важливу роль у становленні української ідентичності.

Однією з унікальних рис українського романтизму є звернення до козацького міфу, який став символом національної гідності, незалежності та сили. У XIX столітті українські романтики створили новий образ козацтва як еталону боротьби за свободу, представника духовної та культурної самобутності українців. Козацький міф був не лише літературною темою, а й ідеологічною основою, що сприяла консолідації нації навколо спільних історичних символів. Літературні твори українських романтиків, насичені образами козаків, підкреслювали відданість ідеалам свободи та патріотизму, а також протистояння імперському гніту. Такі твори сприяли формуванню національної свідомості та виховували в українському суспільстві почуття гордості за своє минуле¹⁰⁵.

Значення козацького міфу в українському романтизмі можна порівняти з аналогічними спробами інших народів Європи звертатися до своїх історичних героїв, проте саме в українській культурі козацька тема стала однією з домінант, яка не тільки відображала національну боротьбу за свободу, а й сприяла формуванню уявлення про єдність українського народу. Козацький міф став символом національного відродження, що відрізняло український романтизм від європейських течій, де національні герої виступали здебільшого як літературні архетипи, а не як основа культурної самоідентифікації народу.

---

¹⁰⁵ Історія України / Ред. Я. В. Грицак, В. Ф. Верстюк. Київ: Либідь, 1999. с.105

Ще однією унікальною рисою українського романтизму було поєднання християнських мотивів із ідеями національного відродження. Релігія відігравала значну роль у житті українського суспільства, і тому українські романтики часто зверталися до християнських образів та мотивів, надаючи їм національного значення. Релігійні символи використовувалися для передачі ідей духовного відродження, що асоціювалося з відродженням нації. Образи свят, церковних обрядів, християнських чеснот набували у творах українських романтиків особливого значення, де релігія та національна ідентичність об'єднувалися, формуючи цілісну картину культурного відродження¹⁰⁶.

Це поєднання християнства та національної ідеї відрізняло український романтизм від загальноєвропейського, де релігійні теми часто мали суто естетичне значення або розглядалися з критичної точки зору. В Україні ж релігія стала символом стійкості, морального здоров'я та національної єдності, що підсилювало романтичну ідею свободи через духовну незалежність. Таким чином, християнські мотиви не тільки поглиблювали духовний зміст творів, а й слугували ідеологічною основою для розбудови національної свідомості.

Для українського романтизму була характерна особлива символіка природи, яка відрізнялася від європейського підходу та мала глибокий національний зміст. Природа в українській романтичній літературі часто виступала не просто як фон для подій, а як активний учасник, що відображав емоційний стан героїв і уособлював національний дух. Образи українських степів, річок, лісів набували символічного значення, передаючи ідеї свободи, єдності з рідною землею та духовного зв'язку з предками. Унікальність цього підходу полягала в тому, що українська природа в романтичних творах часто символізувала внутрішню свободу народу та його прагнення до незалежності¹⁰⁷.

---

¹⁰⁶ Бовсунівська Т. Указ. пр.

¹⁰⁷ Український романтизм: Наукові праці. Збірка статей / Ред. М. С. Гнатюк. Київ: Наукова думка, 2010. С. 184–185.

Цей символізм природи відрізнявся від європейських течій, де природа переважно символізувала універсальні філософські концепції. В українській літературі природа набувала національного змісту, стаючи образом стійкості та духовної глибини, який резонував з історичним досвідом українського народу. Ця символіка допомагала не лише виразити патріотичні почуття, а й утвердити романтичну ідею свободи як природного права, глибоко вкоріненого в українській культурі.

Важливою унікальною рисою українського романтизму було надання особливого значення українській мові як символу національної єдності та ідентичності. В умовах імперського тиску, коли українська мова зазнавала заборон і обмежень, література на рідній мові ставала важливим інструментом для збереження національної ідентичності. Українські романтики свідомо обирали мову як засіб літературного вираження, акцентуючи на її цінності як духовної та культурної основи нації. Використання мови сприяло формуванню українського літературного канону та закріпленню української ідентичності серед різних верств населення¹⁰⁸.

Ця увага до мови відрізнялася від європейських романтичних рухів, де питання мови не мало такої гострої політичної значущості. В українському романтизмі ж мова була не лише засобом комунікації, а й символом боротьби за право на існування й духовну незалежність. Література, написана українською мовою, закладала основи національного самовизначення та демонструвала здатність української культури розвиватися самостійно, що мало величезне значення для національно-культурного відродження.

Таким чином, український романтизм став унікальним явищем, яке, з одного боку, відповідало загальноєвропейським романтичним тенденціям, а з іншого – виразно відображало національну специфіку. Основні риси

---

¹⁰⁸ Європейська ідеологія романтизму: Культурно-історичні нариси / Ред. О. В. Антонович. Львів: Світ, 2003. С. 56.

українського романтизму, такі як звернення до козацького міфу, інтеграція християнських мотивів, символіка природи та піднесення української мови, слугували не лише засобами художнього вираження, але й інструментами формування національної ідентичності та консолідації українського народу.

Ці елементи не лише увиразнили культурну та духовну самобутність українського суспільства, а й заклали ідеологічні основи національного відродження, зробивши романтизм важливим етапом у становленні модерної української нації.

РОЗДІЛ 3

КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ В УКРАЇНІ XIX СТОЛІТТЯ: ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ

3.1. Поняття «національне відродження» та його зв'язок із романтизмом

Розділ 3 присвячений дослідженню культурно-національного відродження в Україні XIX століття, яке стало основою для формування та зміцнення української національної свідомості. Цей період характеризується спробами української інтелігенції зберегти й розвинути культурні традиції, фольклор, мову та історичну пам'ять народу. На основі європейських романтичних ідей українське відродження набуло унікального характеру, оскільки воно мало не лише культурно-естетичне, а й глибоке політичне значення. Прагнення зберегти ідентичність набули особливої ваги в умовах посиленого імперського тиску, що супроводжувався обмеженнями та заборонами на українську мову і культурні прояви.

Українське культурно-національне відродження опиралося на романтичну концепцію народної культури як основи національної ідентичності. Цей підхід полягав у зверненні до автентичних, народних витоків, які включали фольклор, етнографію, історичну спадщину та символіку. Це відродження не лише підкреслювало самобутність української культури, а й формувало новітнє бачення національного духу, яке об'єднувало прагнення до політичної та культурної автономії.

Романтизм, як ідейно-естетичний напрямок, виник наприкінці XVIII століття в Європі і став відповіддю на раціоналізм та класицистичні ідеали Просвітництва. Основою романтизму стали прагнення до емоційного, духовного й індивідуального вираження, що дозволяло людині знайти гармонію з природою, відчути внутрішню свободу і поєднання з власною історією. У

країнах, які переживали імперський тиск та культурну асиміляцію, романтизм набув ще глибшого значення, як ідейна опора для національного відродження¹⁰⁹. В Україні романтизм заклав основи для культурно-національного відродження, об'єднуючи суспільство навколо ідеї відновлення національної ідентичності та самобутності.

На українських землях романтизм набув особливої ваги завдяки прагненню українських інтелектуалів зберегти національну мову, культуру, фольклор, що становили основу ідентичності народу. Поширення романтичних ідей на українській території збіглося з формуванням національної свідомості, яка ґрунтувалася на відродженні й усвідомленні української історичної спадщини. В умовах обмежень з боку імперій, що придушували культурну автономію, романтизм підтримував прагнення до самобутності та сприяв формуванню національної свідомості.

Культурно-національне відродження в Україні, на відміну від багатьох європейських країн, мало не лише культурний, але й політичний вимір. Романтики ставили перед собою мету відновити українські традиції, героїчне минуле, мову, що ставали символами культурного спротиву проти імперського асиміляційного тиску. Ідея повернення до народних джерел і витоків набула глибокого політичного змісту, адже національна культура розглядалася як основа для подальшого розвитку нації та протистояння чужим культурним впливам¹¹⁰.

Філософія романтизму, заснована на поєднанні ірраціонального, міфологічного й емоційного, ідеально відповідала завданням національного відродження. Романтики вбачали основні цінності у внутрішньому світі людини, духовних переживаннях, значенні природи та історії. В Україні ці ідеї вилилися у творчість, де народні мотиви, фольклорні символи, образи природи

---

¹⁰⁹ Мустафін О. Справжня історія пізнього нового часу. Харків, 2017. С. 36–37.

¹¹⁰ Там само. С. 67–77.

підкреслювали глибокий зв'язок українців із землею та історичною спадщиною. Цей зв'язок став основою для формування нової національної свідомості, що ґрунтувалася на спільних культурних і моральних цінностях¹¹¹.

Українські митці й інтелектуали, такі як Тарас Шевченко, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Михайло Максимович, брали активну участь у культурно-національному відродженні, використовуючи літературну творчість для пробудження патріотичних почуттів і консолідації українського народу. Твори Т. Шевченка й П. Куліша, зокрема, були насичені образами національних героїв, ідеями свободи, любові до рідної землі та національної гідності. Ці ідеї стимулювали громадянську свідомість, формували уявлення про національну ідентичність, що протистояла імперському тиску¹¹².

Зв'язок романтизму з народним фольклором був особливо тісним: романтики вбачали в ньому джерело автентичності, народної мудрості й моральних цінностей. В Україні фольклор, включаючи легенди, міфи, народні казки та пісні, не тільки зберігався, а й активно популяризувався через літературу, образотворче мистецтво, музику. Він став символом національної культури, джерелом натхнення для романтиків, які через нього виводили цілісну картину життя українського народу, його мрії та прагнення. Це спонукало до усвідомлення себе як частини великої національної історії, що підтримувала почуття патріотизму й єдності¹¹³.

Орієнтація на народну культуру в українському романтизмі не лише підтримувала українську літературу та мистецтво, але й сприяла розвитку національної самосвідомості. Зростання інтересу до фольклору збіглося з

¹¹¹ Ясь О. В. Романтизм // Енциклопедія історії України : у 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9: Прил – С. С. 284. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009386>

¹¹² Енциклопедія українознавства : Словникова частина : [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р В. Кубійович. Париж – Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995.

¹¹³ Мислителі німецького романтизму. Антологія / Упор. Л. Рудницький та О. Фешовець. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. С. 237–240.

розширенням національної тематики у творчості, що поступово формувало український культурний канон. Мова, обряди, фольклорні традиції в поєднанні з романтичними ідеалами стали ключовими елементами, які дозволили зберегти культурну спадщину, розвивати її в умовах культурного та політичного утисків¹¹⁴.

Історична пам'ять та уявлення про героїчне минуле стали важливою складовою національного відродження. Романтична література і мистецтво часто зверталися до історичних подій, персонажів і тем, які втілювали ідею боротьби за свободу й незалежність. Твори М. Костомарова, Т. Шевченка та інших українських романтиків допомагали відновлювати образи героїв минулого, які символізували стійкість і непокору, закріплюючи тим самим ідеали національного патріотизму та гідності¹¹⁵.

Культурно-національне відродження мало значний вплив на суспільно-політичний розвиток, адже завдяки романтизму утверджувалася думка, що нація є органічним цілим, а кожен її представник зобов'язаний підтримувати національні ідеали. В умовах, коли культура ставала основою для національної ідентичності, українці об'єднувалися навколо ідеї автономного розвитку й збереження самобутності. У результаті національне відродження відіграло роль каталізатора для боротьби за політичні права й культурну автономію¹¹⁶.

Отже, романтизм став тим чинником, який забезпечив основи культурно-національного відродження в Україні XIX століття, об'єднуючи суспільство навколо спільної ідеї національної самобутності та культурної ідентичності. Він не тільки вплинув на українську літературу та мистецтво, але й став ідейною основою для усвідомлення себе як частини великої європейської культурної спільноти, що прагне до самоствердження. Завдяки цьому романтизм визначив

¹¹⁴ Дорошкевич О. 20–40-і роки в українській літературі. I–II. Київ, 1922–1924. С. 45–132.

¹¹⁵ Чижевський Д. Романтика. ЕУ 1. Мюнхен – Нью-Йорк, 1949. С. 18–94.

¹¹⁶ Волинський П. Теоретична боротьба в українській літературі (перша половина XIX ст.). Київ, 1959. С. 34–108.

шлях для подальшого розвитку національної свідомості, що залишилося актуальним для України в боротьбі за незалежність та культурну самостійність¹¹⁷.

3.2. Роль культурно-національного відродження у формуванні української ідентичності

Культурно-національне відродження в Україні XIX століття стало вирішальним етапом у формуванні національної ідентичності. Цей процес тісно пов'язаний із розвитком української літератури, філософії та мистецтва, які стали інструментами для вираження ідей самобутності й культурної спадкоємності. Ідеї, що були закладені в основі відродження, спрямовувалися на збереження традиційної української культури, яка протистояла зовнішньому тиску, зміцнюючи почуття національної приналежності серед українців¹¹⁸.

Одним із ключових аспектів культурно-національного відродження була мова. Вона стала фундаментом для формування самосвідомості, а також інструментом вираження національних ідей. Твори українських письменників, таких як Пантелеймон Куліш і Тарас Шевченко, були сповнені образів рідного краю, зображень звичаїв і традицій, які підтримували національну свідомість у суспільстві. Завдяки літературі українська мова набула статусу культурного та національного символу, що об'єднував суспільство, виступаючи основою ідентичності¹¹⁹.

Національна ідентичність формувалася також через звернення до історичних образів і героїв. Українські романтики активно зверталися до фігур,

---

¹¹⁷ Коцюбинська М. Поетика Шевченка і український романтизм // Збірник VI наукової Шевченківської конференції. Київ, 1958. С. 42–87.

¹¹⁸ Шамрай А. Харківська школа романтиків. I–III. Харків, 1930. С. 28–94.

¹¹⁹ Чижевський Д. Історія української літератури від початків до доби реалізму. Нью-Йорк, 1956. С. 45–187.

які символізували боротьбу за свободу і незалежність, надаючи їм особливого значення в історичній пам'яті. Такі образи в літературі й мистецтві мали на меті підсилити патріотичні почуття і надати значення національним прагненням. Особливо популярними були теми козацтва, боротьби проти гніту, що символізували силу та нескореність українського духу¹²⁰.

Фольклорні традиції, народна культура і звичаї стали важливими елементами у формуванні української ідентичності. Через зображення народних звичаїв, обрядів і фольклору відродження наголошувало на самобутності української культури. Це відродження було способом підтримання національної свідомості через акцент на унікальності українського народу, його етнічних і культурних коренів. Таким чином, фольклор став інструментом для збереження культурної спадщини та зміцнення почуття єдності¹²¹.

Окрему роль у формуванні ідентичності відігравали національні символи, які романтики використовували для створення національної міфології. Ці символи відображали ключові цінності української культури, такі як свобода, гідність, духовність. Вони з'являлися як у літературних творах, так і в образотворчому мистецтві, формуючи культурний код, зрозумілий для всіх представників нації. Наприклад, образ козака, що символізував мужність і прагнення до незалежності, закріпився у народній уяві як ідеал українця¹²².

Роль літератури у розвитку національної ідентичності важко переоцінити, адже саме вона сприяла поширенню національних ідей серед широких верств населення. Українські письменники намагалися повернути читача до народних джерел, звертаючи увагу на самобутність національної культури, значення збереження національних традицій. Література служила не тільки

---

¹²⁰ Дорошкевич О. 20–40-і роки в українській літературі. I–II. Київ, 1922–1924. С. 32–114.

¹²¹ Кирчів Р. Україніка в польських альманахах доби романтизму. Київ, 1965. С. 78–98.

¹²² Крижанівський С., Ротач П. Визначний представник українського романтизму. Левко Боровиковський: Повне зібрання творів. Київ, 1967. С. 15–98.

інтелектуальним, але й емоційним зв'язком із минулим, що допомагало формувати стійке почуття національної належності¹²³.

Культурно-національне відродження розвивалося також через освіту й просвіту. Шкільництво, яке підтримувало розвиток національної свідомості, сприяло збереженню мови та культури, виховуючи нові покоління в душі національної самобутності. Навчальні програми включали вивчення національної історії та культури, що забезпечувало зв'язок із традиціями, закладало основи для подальшого розвитку національної ідентичності¹²⁴.

Музика та народні пісні, як частина фольклорної традиції, сприяли емоційному формуванню ідентичності, адже через музику передавалися глибокі почуття, пов'язані з рідною землею та народом. Пісні, які відображали важливі події та настрої українського народу, зміцнювали відчуття приналежності до спільноти, нагадували про героїчне минуле, яке ставало джерелом натхнення для подальшої боротьби за незалежність¹²⁵.

Політичні й культурні діячі, такі як Микола Костомаров і Михайло Драгоманов, втілювали ідеї культурно-національного відродження в публічній діяльності, поширюючи національні ідеї та підтримуючи боротьбу за культурну автономію. Їхня діяльність у різних галузях – від літератури до політичних ініціатив – сприяла укоріненню національних цінностей і відіграла важливу роль у формуванні української ідентичності¹²⁶.

Таким чином, культурно-національне відродження відіграло визначальну роль у формуванні української ідентичності, адже сприяло збереженню та розвиткові культурної спадщини, формувало історичну пам'ять та стимулювало

¹²³ Волинський П. Український романтизм у зв'язку з розвитком романтизму в слов'янських літературах. Київ, 1963. С. 27–134.

¹²⁴ Мислителі німецького романтизму. Антологія / Упор. Л. Рудницький та О. Фешовець. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. С. 48–152.

¹²⁵ Luckyj G. S. N. Between Gogol' and Ševčenko. Мюнхен, 1971. С. 35–120.

¹²⁶ Ясь О. Романтизм і неоромантизм у компаративному світлі // Український історичний журнал. 2022. № 6. С. 159–172.

розвиток національної свідомості. Це відродження заклало міцний фундамент для майбутнього національного руху та самоусвідомлення, яке залишалося важливим для українського народу упродовж усього XIX століття і зберегло свою актуальність на шляху до незалежності.

3.3. Вплив романтизму на розвиток національної свідомості та мови

Вплив романтизму на формування національної свідомості та розвиток мови в Україні був ключовим і заклав основи для відродження української нації. Романтизм, як напрямок, сприяв пробудженню інтересу до народної творчості, фольклору, історії та культури, що в умовах імперського тиску стимулювало розвиток національної самосвідомості та підкреслювало унікальність української мови і культури. Романтична епоха охоплювала період активного національного піднесення, коли українська література, мова та самобутність стали символами національного руху¹²⁷.

На початку XIX століття українські інтелектуали, натхненні ідеями європейського романтизму, звернули увагу на глибокий зв'язок мови і національної самосвідомості. Вони почали розглядати мову як духовний вираз народу, що поєднує минуле, теперішнє та майбутнє нації. Література і мова, таким чином, стали засобами відновлення національної самосвідомості. Видатні романтичні поети та письменники, такі як Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров, використовували українську мову як основний засіб вираження патріотичних почуттів і культурних прагнень, прагнучи надати їй гідне місце серед мов інших європейських націй¹²⁸.

---

¹²⁷ Енциклопедія українознавства: Словникова частина [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. В. Кубійович. Париж – Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995. С. 112–325.

¹²⁸ Шамрай А. До початків романтизму // Україна. 1929. Вип. X–XI. С. 45–72.

Романтики вірили, що мова відображає унікальність народу і є найважливішим елементом його ідентичності. Вони використовували її як інструмент не лише для створення мистецьких творів, але й для підняття національного духу. Українська мова, яка тривалий час зазнавала утисків, набула нового значення як символ боротьби за збереження національної самобутності. Романтики підкреслювали важливість рідної мови у контексті боротьби за національні права, завдяки чому мова ставала однією з центральних тем культурно-національного руху¹²⁹.

Одним із аспектів впливу романтизму було активне звернення до фольклору та народної творчості. Романтики прагнули відновити зв'язок із народними джерелами, що допомагало виявити унікальність української культури і мови. Фольклорні мотиви, народні легенди й пісні стали невід'ємною частиною творів українських романтиків. Вони не тільки збагачували літературну мову, але й підкреслювали глибинний зв'язок із народною культурою, надаючи українській мові потужного емоційного та символічного значення¹³⁰.

Розвиток національної свідомості супроводжувався формуванням нових мовних форм і стилістичних особливостей. Романтичні поети та письменники розширили лексичний і стилістичний потенціал української мови, включаючи в твори фольклорні елементи, ідіоми, діалекти, які відображали багатство мовної культури. Це сприяло зміцненню позицій української мови, яка тепер виступала не лише як розмовна, а й як літературна та культурна мова, що здатна передати складні філософські, політичні й культурні ідеї¹³¹.

Крім того, розвиток української мови в романтичний період сприяв її утвердженню в освітній та науковій сферах. Діячі культурно-національного

---

¹²⁹ Чижевський Д. Романтика. ЕУ 1. Мюнхен – Нью-Йорк, 1949. С. 18–72.

¹³⁰ Кирчів Р. Україніка в польських альманахах доби романтизму. Київ, 1965. С. 42–96.

¹³¹ Волинський П. Теоретична боротьба в українській літературі (перша половина ХІХ ст.). Київ, 1959. С. 28–85.

відродження підкреслювали необхідність навчання рідною мовою, що стимулювало формування національно орієнтованих навчальних програм. Вивчення історії, народної культури та мови стало основою для виховання нових поколінь в дусі національної самосвідомості. Цей процес згодом зміцнив національні позиції української культури в умовах імперського панування¹³².

Література романтиків сприяла не тільки розвитку мови, а й зростанню національної свідомості. Через зображення образів народного життя, героїчної історії та духовного багатства народу романтики формували позитивний образ українця, який пов'язував себе з культурною та історичною спадщиною свого народу. Твори П. Куліша, М. Костомарова та Т. Шевченка активно підтримували національну ідентичність і слугували своєрідним маніфестом української культурної автономії¹³³.

Український романтизм підкреслив важливість національної свідомості як засобу консолідації суспільства. Висловлюючи патріотичні почуття та прагнення до незалежності, українські романтики не тільки створювали літературні твори, але й пропагували ідеї, що сприяли формуванню національного світогляду. Мова стала інструментом формування колективної пам'яті та національної єдності, що відіграло вирішальну роль у розвитку національної ідентичності¹³⁴.

Таким чином, культурно-національне відродження в Україні в XIX столітті, спираючись на ідеї романтизму, стало потужним чинником формування національної свідомості, відродження мови та консолідації суспільства. Завдяки прагненню до збереження народної культури, історії та мови, українські діячі заклали міцні основи для розвитку української

¹³² Шамрай А. Харківські поети 30–40 років XIX ст.: харківська школа романтиків. Харків, 1930. С. 22–88.

¹³³ Нудьга Г. Два поети-романтики. Віктор Забіла – Михайло Петренко. Поезії. Київ, 1960. С. 15–64.

¹³⁴ Коцюбинська М. Поетика Шевченка і український романтизм // Збірник VI наукової Шевченківської конференції. Київ, 1958. С. 34–78.

ідентичності. Романтизм не лише збагатив українську мову новими лексичними та стилістичними формами, але й сприяв її утвердженню як основного елементу національної свідомості. Культурно-національне відродження, яке виникло як відповідь на асиміляційний тиск, стало джерелом натхнення для українців і заклало міцний фундамент для подальших національних рухів у боротьбі за політичну і культурну незалежність України.

РОЗДІЛ 4

РОЛЬ РОМАНТИЗМУ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ УКРАЇНИ

4.1. Національно-визвольні ідеї у творах українських романтиків

Культурно-національне відродження та ідеї романтизму, що активно розвивалися в Україні XIX століття, стали не лише засобом збереження культурної ідентичності, але й основою для глибоких політичних і громадських перетворень. Як показано у попередніх розділах, романтизм сприяв зростанню національної самосвідомості, відновленню історичної пам'яті та утвердженню української мови як важливого елементу національної ідентичності. На цьому етапі національне відродження набуло нових форм, стаючи не лише культурним, але й політичним рухом, метою якого була боротьба за національні права та свободу. Твори українських романтиків мали глибокий вплив на суспільну думку, стаючи натхненням для численних громадських та визвольних рухів того часу.

У цьому розділі розглянуто, як романтизм сприяв формуванню національної ідеї, що поступово переросла в ідеологію національно-визвольного руху. Важливу роль відігравали не тільки літературні твори, а й суспільна діяльність українських романтиків, які прагнули пробудити почуття патріотизму, особистої та національної гідності серед широких верств населення. Літературні твори, що поєднували художні ідеали романтизму з політичними ідеями, стали не лише проявом культурного розвитку, але й рушієм для громадської активності, зокрема для рухів, спрямованих на визволення українського народу з-під імперського гніту.

Українські романтики, створюючи твори, зверталися до національно-визвольних мотивів, які підкреслювали важливість боротьби за незалежність та

збереження культурної спадщини. В їхніх творах ідеї свободи і гідності нерозривно поєднувалися з образом українського народу як носія глибоких моральних цінностей, історичних традицій та прагнень до незалежності. Такі мотиви, виражені у творах Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Миколи Костомарова, піднімали питання національного визволення, важливості єдності та боротьби за національні права. Романтики часто використовували образи минулого, зокрема козацтва, що уособлювало ідеали свободи і нескореності, формуючи тим самим стійкий символ боротьби за національне визволення.

Твори українських романтиків стали своєрідним ідеологічним маніфестом, у якому поєднувалися культурні та політичні ідеї. Вони не тільки підносили національний дух, але й закликали до конкретних дій на захист прав і свобод українського народу.

Національно-визвольні ідеї в українському романтизмі посіли центральне місце у творах таких знакових постатей, як Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Маркіян Шашкевич та інші. Вони відображали боротьбу українського народу за свободу та право на самовизначення в умовах колоніального тиску. Романтики зверталися до історичних образів, зокрема козаків, як символів нескореності та патріотизму, формуючи таким чином образ України як землі героїчної боротьби за свободу. Твори Т. Шевченка, П. Куліша й інших письменників цієї епохи прославляли національні цінності й культуру, закликаючи до протидії культурному й соціальному поневоленню.

Потужний вплив на формування національно-визвольних ідей мав козацький міф, що знайшов яскраве втілення у творчості українських романтиків. Образ козака у їхніх творах став втіленням сили духу, готовності до самопожертви та прагнення до свободи. Цей ідеал був живим нагадуванням про героїчні сторінки української історії, коли козацтво виступало оборонцем національної незалежності й гідності. Такі твори, як «Гайдамаки» Т. Шевченка,

стали символом національного опору, відображаючи ідеї боротьби українців проти поневолення та пригноблення¹³⁵.

Одним із центральних аспектів українського романтизму була апеляція до народної культури, як невід'ємної частини національної ідентичності. У творах романтиків часто зустрічаються народні пісні, легенди й традиції, які зберігали історичну пам'ять про героїчне минуле. Цей підхід був реакцією на загрозу імперської асиміляції, коли національна мова, фольклор та інші культурні елементи піддавалися постійному пригнобленню. Саме звернення до фольклору допомогло українським письменникам зберегти та передати наступним поколінням ідею єдності й спільності народу¹³⁶.

Тарас Шевченко є знаковою фігурою українського романтизму. Його твори оспівують боротьбу українського народу за волю та національне самоутвердження. Зокрема, «Заповіт» і «Кавказ» містять палкі заклики до боротьби проти гніту та асиміляції. Т. Шевченко використовував метафори й образи, які робили його твори зрозумілими й близькими для кожного українця, стимулюючи національну свідомість та закликаючи до об'єднання в ім'я свободи та гідності¹³⁷.

Не менш значимим у романтизмі був Пантелеймон Куліш, який своїми творами також підтримував національно-визвольний рух. У романі «Чорна рада» він поєднав історичні події з романтичними ідеями про героїчне минуле та ідеали свободи. П. Куліш вбачав національну незалежність України у культурному пробудженні народу, де важливу роль відігравали освіченість та моральна свідомість українців¹³⁸.

¹³⁵ Дорошкевич О. 20–40-і роки в українській літературі. I–II. Київ, 1922–1924. С. 45–112.

¹³⁶ Шамрай А. Харківська школа романтиків. I–III. Харків, 1930. С. 25–98.

¹³⁷ Чижевський Д. Романтика. Мюнхен – Нью-Йорк, 1949. С. 15–84.

¹³⁸ Коцюбинська М. Поетика Шевченка і український романтизм. Київ, 1958. С. 37–124.

Національно-визвольна тематика була важливою для багатьох творів, що стали відображенням загальноєвропейських ідей про свободу і справедливість, адаптованих до українського контексту. Українські романтики створили літературний та ідеологічний простір, де спільна боротьба за збереження ідентичності перетворювалась на моральну та духовну необхідність. Літературні образи самовідданих борців за національну свободу стали символами прагнення українців до звільнення від колоніального тиску¹³⁹.

Ключова роль у формуванні національно-визвольних ідей належала також Маркіянові Шашкевичу, який підкреслював значення української мови як носія культури та духовності. У своїх творах він оспівував свободу та гідність українського народу, спрямовуючи свою творчість на збереження мовних та культурних цінностей як основи для політичної незалежності¹⁴⁰.

Український романтизм став важливим етапом у процесі культурного пробудження та об'єднання національних сил у боротьбі за свободу. У XIX столітті література стала основою для громадських та політичних рухів, що боролися за автономію та вільний розвиток національної культури. Романтизм надавав українській літературі яскравий патріотичний зміст, перетворюючи мистецтво слова на потужний засіб протистояння асиміляційним процесам¹⁴¹.

Цитати з творів, як-от рядки Т. Шевченка «Борітеся – поборете» або «І вам слава, сині гори» із «Кавказу», стали маніфестами, що надихали українців на боротьбу за національні права та свободи. Літературні образи, створені українськими романтиками, формували в народі почуття гордості за свою ідентичність та готовності до опору¹⁴².

¹³⁹ Волинський П. Теоретична боротьба в українській літературі. Київ, 1959. С. 45–176.

¹⁴⁰ Кирчів Р. Україніка в польських альманахах доби романтизму. Київ, 1965. С. 56–143.

¹⁴¹ Крижанівський С., Ротач П. Визначний представник українського романтизму. Левко Боровиковський. Київ, 1967. С. 34–112.

¹⁴² Українські поети-романтики: Поетичні твори / Упоряд. М. Л. Гончарука. Київ: Наукова думка, 1987. С. 25–198.

Таким чином, національно-визвольні ідеї, відображені у творах українських романтиків, стали не лише літературною темою, а й значною мірою сприяли формуванню національної ідеї, заснованої на прагненні до свободи, збереженні культурної спадщини та самоусвідомленні. Завдяки цим творам ідеї романтизму не лише вкоренилися у свідомості українців, але й сприяли подальшому розвитку національного руху, закладаючи основи для політичної та культурної боротьби за незалежність.

4.2. Вплив романтизму на політичні та громадські рухи XIX століття

Романтизм в Україні був не лише естетичним та культурним напрямком, але й потужним джерелом політичних ідеалів, що надихали українське суспільство на боротьбу за права та культурну ідентичність. У XIX столітті українські громадські та політичні рухи формувалися в умовах імперської політики русифікації, що обмежувала використання української мови та розвиток національної культури. Романтичний ідеал свободи, повернення до народних витоків, як і прагнення до збереження національної автентичності, стали основою для суспільних зрушень. Українські романтики відіграли важливу роль у формуванні політичної свідомості та громадянського активізму, що згодом вилилося у створення низки організацій і товариств, які відстоювали національні права та ідеї.

Романтизм значно вплинув на пробудження національної свідомості через літературні твори, в яких відстоювалися цінності української ідентичності та свободи. Так, у праці Миколи Костомарова «Про історичне значення руської народної поезії» підкреслювалося, що народна творчість є основою національної ідентичності та культурного відродження¹⁴³. Через літературу романтики закликали до збереження власної історії, мови та традицій, що мало

---

¹⁴³ Костомаров М. Книги буття українського народу. Київ, 1846. С. 12–78.

велике значення для формування політичних настроїв серед українців, зокрема серед освічених верств населення.

Серед перших громадських рухів, що стали на захист національної культури й ідентичності, було Кирило-Мефодіївське братство. Воно виникло під впливом романтичних ідей, і його члени, такі як Микола Костомаров та Пантелеймон Куліш, сповідували ідеї свободи, рівності та незалежності. М. Костомаров у своїй праці «Книги буття українського народу» висловив націоналістичну програму, закликаючи до єдності українців та їхнього культурного відродження¹⁴⁴. Цей документ став маніфестом для багатьох українських громадських діячів, які прагнули політичної й культурної автономії.

В умовах жорсткого імперського тиску українські романтики, такі як П. Куліш, вдавалися до культурного спротиву, що набув форми активної літературної та просвітницької діяльності. Зокрема, його збірка «Записки о Южной Руси» популяризувала українську мову та культуру, підкреслюючи їхню самобутність і наголошуючи на необхідності протистояти русифікації¹⁴⁵. Культурний спротив став своєрідним продовженням політичної боротьби, де література й освіта виступали інструментами захисту національної гідності.

Особливої уваги в цьому контексті заслуговує роль народної творчості, яка для романтиків була головним джерелом натхнення і стала потужним інструментом для поширення національної ідеї. Видання Михайла Максимовича «Малороссийские песни» було першим значним зібранням українських народних пісень і підняло фольклор на рівень національної цінності¹⁴⁶. Це видання підкріплювало ідею окремішності української культури, що надихало громадські рухи на захист національних інтересів.

---

¹⁴⁴ Костомаров М. Книги буття українського народу. Київ, 1846. С. 12–78.

¹⁴⁵ Куліш П. Записки о Южной Руси. Київ, 1856–1857. С. 45–213.

¹⁴⁶ Максимович М. Малороссийские песни. Київ, 1827. С. 12–184.

Романтичний ідеал вплинув на формування нового політичного мислення серед української інтелігенції, яке спиралося на ідеї демократії, свободи та рівності. Олександр Бодянський, у своїх працях про народну культуру, піднімав важливість збереження національної самосвідомості через фольклор і мову, що було вирішальним у справі формування національних програм і політичних вимог¹⁴⁷. Через романтизм українська інтелігенція змогла зберегти національне ядро навіть у складних умовах імперської асиміляції.

Ідеї романтизму також вплинули на виникнення освітніх і культурно-просвітницьких товариств, які ставили собі за мету популяризацію української мови й літератури. Наприклад, Товариство святих Кирила і Мефодія було однією з перших організацій, що боролася за соціальні та культурні права українців, активно сприяючи збереженню національної самобутності через освітні проєкти¹⁴⁸. Подібні товариства не тільки підтримували національну культуру, але й виступали як осередки політичного спротиву.

Великий вплив на політичний рух справили також поетичні твори Тараса Шевченка, який у своїх віршах закликав до боротьби за свободу і об'єднання. Його «Кобзар» став символом національного опору та маніфестом культурної свободи українського народу¹⁴⁹. Т. Шевченко не просто описував страждання українців, але й закликав до єднання і рішучості, що надихало як інтелігенцію, так і простих селян на політичний активізм.

Важливим аспектом стало формування ідеології українського націоналізму на основі романтичних ідеалів. Ця ідеологія базувалася на захисті самобутності, збереженні історичної пам'яті та прагненні до культурної автономії. Такі постаті, як Пантелеймон Куліш, активно пропагували ідеї національної самосвідомості та боролися за права українського народу¹⁵⁰.

¹⁴⁷ Бодянський О. О народной поэзии славян. М., 1837. С. 25–76.

¹⁴⁸ Коряк В. Нарис історії української літератури. Харків, 1925. С. 45–98.

¹⁴⁹ Шевченко Т. Кобзар. Київ, 1840. С. 12–87.

¹⁵⁰ Білецький О. Соціальні ідеали в українській літературі. Харків, 1931. С. 34–92.

Ідеологія українського націоналізму, підкріплена романтичними ідеалами, стала рушійною силою для численних громадських і політичних рухів.

На західноукраїнських землях романтизм також відіграв ключову роль у становленні національних рухів. Наприклад, видання «Русалка Дністровая» надавало натхнення галицьким інтелектуалам, підтримуючи національні інтереси та зміцнюючи політичну свідомість¹⁵¹. Через такі видання романтичні ідеї проникали у найвіддаленіші куточки України, об'єднуючи населення навколо ідей свободи і самостійності.

Ідеї, які закладали українські романтики у свої твори, продовжували впливати на визвольні рухи ХХ століття, надихаючи нові покоління борців за незалежність. Український націоналізм та громадські організації спиралися на романтичні ідеали, такі як відданість, жертвність і патріотизм. Цей вплив простежувався у прагненні до національної самостійності, а також у боротьбі за свободу культури і мови¹⁵².

Отже, романтизм в Україні відіграв фундаментальну роль у становленні національної ідеї та підтримці громадських і політичних рухів, що прагнули зберегти культурну самобутність українського народу. Завдяки романтичному ідеалу свободи та рівності українські громадські організації й політичні діячі утверджували національну свідомість і відстоювали право на власну культурну ідентичність. Спадщина романтизму досі є основою національної свідомості, яка мотивує сучасних українців до збереження своєї ідентичності та національної єдності.

---

¹⁵¹ Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Русалка Дністровая. Будапешт, 1837. С. 15–64.

¹⁵² Дзюба І. Національна ідея в українському романтизмі. Київ, 1970. С. 28–97.

4.3. Романтизм як ідеологічна основа національного руху

Романтизм в Україні XIX століття сформувався як багатопланова ідеологічна основа, що надавала імпульс розвитку національної свідомості, консолідуючи українське суспільство довкола ідеї національного відродження. Визначальною особливістю українського романтизму було прагнення не лише до художнього відображення дійсності, але й до трансформації соціального порядку та політичного мислення, формуючи суспільні уявлення про історичну й культурну окремішність української нації. Цей підхід, що базувався на відродженні національної історії, мови та культури, сприяв активізації політичної діяльності українських інтелектуалів, письменників та громадських діячів.

Важливо підкреслити роль Миколи Костомарова, про якого вже неодноразово йшлося у контексті його вагомого внеску в український національний рух. Його праця «Книги буття українського народу» стала не лише літературною пам'яткою, але й маніфестом ідеологічної незалежності, де він систематизував основні принципи національного самовизначення, виражаючи ідеї політичної та культурної автономії України¹⁵³. Це видання, вже згадане нами, містило заклик до формування єдності українського народу через усвідомлення власної історичної спадщини, що стало основою для національної консолідації.

Не менш важливим є внесок Пантелеймона Куліша, творчість якого ми також розглядали раніше, зокрема його «Записки о Южной Руси». Цей твір представляв українців як окрему етнокультурну групу, чітко відмінну від сусідніх народів. П. Куліш, підкреслюючи унікальність українського фольклору та народних звичаїв, сприяв формуванню культурної ідентичності як важливого елементу національної ідеології, що стала основою політичної самосвідомості

---

¹⁵³ Костомаров М. Книги буття українського народу. Київ, 1846. С. 14–68.

українського суспільства¹⁵⁴. Його робота слугувала також джерелом ідей для молодших поколінь діячів українського національного руху.

Особливе місце у розвитку ідеології українського національного відродження посідає поетична спадщина Тараса Шевченка. «Кобзар», на який ми неодноразово посилалися, став символом боротьби за національну свободу. Шевченко, звертаючись до історичних тем, закликав до єднання українців, його твори наповнені романтичними ідеями національної гідності та волелюбності, що резонували з прагненням народу до самовизначення¹⁵⁵. Його поетичні твори стали потужним засобом національної мобілізації, відіграючи визначальну роль у формуванні національного руху.

У своєму романтичному зверненні до минулого Михайло Максимович, чії праці ми також розглядали раніше, значно сприяв збереженню та популяризації народних традицій. Його збірки українських народних пісень, як от «Малороссийские песни», стали важливим джерелом для розвитку національної культури та свідомості, а також ідеологічною основою для формування національної ідентичності, що відображала історичну та культурну тяглість української нації¹⁵⁶.

Осип Бодянський, діяльність якого вже була предметом нашої уваги, своєю працею «О народной поэзии славян» закликав до збереження культурної самобутності українців через популяризацію народних звичаїв і фольклору. О. Бодянський, як і інші діячі романтизму, бачив у літературі та фольклорі не лише естетичний феномен, але й ключ до відродження національної свідомості, що стало важливим кроком на шляху до національного визволення¹⁵⁷.

Визначальну роль у формуванні національної свідомості відіграла також діяльність Ізмаїла Срезневського, чию збірку «Запорізька старина» ми

¹⁵⁴ Куліш П. Записки о Южной Руси. Київ, 1856–1857. С. 23–95.

¹⁵⁵ Шевченко Т. Кобзар. Київ, 1840. С. 10–85.

¹⁵⁶ Максимович М. Малороссийские песни. Київ, 1827. С. 15–72.

¹⁵⁷ Бодянский О. О народной поэзии славян. М., 1837. С. 25–68.

вже згадували. Це видання стало важливим інструментом романтичного національного руху, звертаючись до славної козацької спадщини як джерела національної гідності та свободи. І. Срезневський пропонував українцям історичну перспективу, яка закликала до культурного і політичного відродження, спираючись на героїчне минуле¹⁵⁸.

Інші представники романтичної літератури, як-от Левко Боровиковський зі своїми «Байками і прибаютками», також зробили важливий внесок у формування національної ідеології, популяризуючи національні цінності й традиції через сатиричне висвітлення українського життя. Л. Боровиковський через народну мудрість показував українську ментальність, підкреслюючи важливість збереження культурної самобутності навіть у непростих умовах¹⁵⁹.

Видатною є також діяльність Маркіяна Шашкевича та його соратників, які видали альманах «Русалка Дністровая». Це видання, про яке вже неодноразово згадувалося, піднесло українську мову як основу національної єдності, стверджуючи її культурну цінність і значення для духовного розвитку народу. Завдяки такій ідеологічній платформі український національний рух отримав стимул для подальшого культурного розвитку та політичної консолідації¹⁶⁰.

Крім того, Олександр Бодянский і його праця про слов'янську поезію сприяли формуванню широкого уявлення про національну культурну спадщину. Його наукові здобутки допомагали українцям усвідомлювати себе як частину великої слов'янської культурної спільноти, підсилюючи їхнє прагнення до національного самоствердження в умовах політичного та культурного тиску з боку імперії¹⁶¹.

---

¹⁵⁸ Срезневский И. И. Запорожская старина. Харьков: В Унив. Тип., 1833–1838. Т. 1–2. С. 35–98.

¹⁵⁹ Боровиковський Л. Байки і прибаютки. Київ, 1852. С. 12–54.

¹⁶⁰ Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Русалка Дністровая. Будапешт, 1837. С. 15–64.

¹⁶¹ Бодянский О. О народной поэзии славян. М., 1837. С. 25–68.

Отже, український романтизм у ХІХ столітті став важливим інструментом формування національної свідомості, закладаючи ідейні основи національного руху. Літературні твори, фольклорні дослідження та культурна діяльність українських романтиків сприяли зміцненню національної ідентичності, консолідуючи українців навколо ідей незалежності, свободи та культурної самобутності. Ці процеси визначили вектор розвитку українського національного руху, заклавши фундамент для подальшої боротьби за політичне самовизначення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ми можемо підсумувати дане дослідження, що було скероване на комплексне вивчення ролі романтизму у процесах культурно-національного відродження України XIX століття. Аналіз кожного з розділів наукової роботи дозволяє зробити висновок про суттєвий вплив романтичної ідеології на становлення та розвиток української національної ідентичності, яка формувалася через механізми культурної самоідентифікації, збереження історичної пам'яті та мовної самобутності. Виявлено, що романтизм сприяв консолідації суспільства, орієнтуючи його на колективні цінності, відмінні від загальноімперських, що підтримували національну ідею в умовах асиміляційного тиску.

Кожен розділ роботи висвітлив структурні та функціональні аспекти впливу романтизму: від його культурного впливу як наративної основи для розвитку української мови та фольклору до суспільно-політичного значення, коли романтизм став ідеологічним підґрунтям для виникнення національного руху. Крім того, дослідження підкреслило значення романтизму в створенні національного міфу, який сприяв формуванню суспільної солідарності, визначивши соціокультурну парадигму майбутніх етапів боротьби за незалежність і культурну автономію.

Перший розділ було присвячено детальному аналізу стану наукової розробки проблеми культурно-національного відродження та романтизму в Україні XIX століття. У цьому контексті ми розглянули основні етапи досліджень у вітчизняній та зарубіжній історіографії, акцентуючи на перешкодах, які створювалися імперською та радянською владою для обмеження проявів української національної ідентичності. Було наголошено, що сучасна українська історіографія, переосмислюючи цей період, розглядає його як центральний у процесі формування національної свідомості, що закладає

основу для подальшого розвитку культурної самобутності. Особливий акцент зроблено на внеску видатних українських діячів, таких як Микола Костомаров, Ізмаїл Срезневський, Осип Бодяньський та Пантелеймон Куліш, яких неодноразово згадувалося в нашій роботі як першопрохідців культурно-просвітницького руху.

Варто підкреслити, що діяльність цих дослідників сприяла формуванню цілісної наукової бази для розвитку української національної ідеї та розширенню уявлення про українців як самобутній народ з багатою історією, мовою та культурною спадщиною. Зібраний ними матеріал, зокрема дослідження в галузі фольклору, історії та етнографії, заклав основи для подальших наукових студій і популяризації української культури, що особливо важливо у світлі культурного відродження і національного руху, яким ці діячі присвятили своє життя.

Другий розділ був присвячений дослідженню впливу європейського романтизму на формування та розвиток українського національного відродження в XIX столітті. Особливу увагу приділено адаптації ідей німецького та французького романтизму, які наголошували на важливості відродження народної культури, мови та збереження історичної пам'яті. Українські інтелектуали, наслідуючи європейські взірці, активно впроваджували ці ідеї в український культурний контекст, що сприяло піднесенню національної самосвідомості. Такий синтез романтичних ідей підкреслював важливість національної автентичності та значущість етнічних коренів у процесі конструювання національної ідентичності.

Український романтизм, хоч і розвивався у рамках європейських культурних тенденцій, набув унікальних рис, зумовлених специфікою української історичної реальності та прагненням українського народу до самовизначення. Відображення у літературі, музиці, мистецтві та інших сферах культури ідеї національного відродження створювало платформу для

консолідації національних сил навколо спільних цінностей. Це дозволило українському романтизму не лише утвердити українську культурну ідентичність, але й розвинути ідеологію, яка стала основою для подальшого національного руху та визвольних змагань.

Третій розділ був спрямований на розкриття ролі культурно-національного відродження в Україні та значущості романтизму у формуванні національної свідомості й розвитку української мови. У процесі дослідження було висвітлено, як романтизм сприяв піднесенню народної культури й мови до рівня культурних цінностей, перетворюючи їх на символи національної ідентичності. Ми проаналізували, як представники української інтелігенції активно втілювали ці ідеї, зміцнюючи національне самоусвідомлення через звернення до фольклору, історичних образів та народної творчості.

Важливий внесок у розвиток цих процесів зробили такі діячі, як Тарас Шевченко та Михайло Максимович, які, як уже неодноразово відзначалося у нашому дослідженні, активно просували ідеї національної самобутності та культурної окремішності. Через свою творчість, вірші та наукові праці вони утверджували у суспільстві ідею української національної унікальності, підкреслюючи значення народної мови як виразника національної душі. Завдяки зусиллям таких постатей романтизм став важливим інструментом у процесах відродження національної свідомості, об'єднуючи культурні ідеали з прагненням до суспільно-політичної автономії України.

У четвертому розділі ми розглянули романтизм як ідеологічну основу національного руху в Україні, приділяючи особливу увагу його впливу на політичні й громадські рухи XIX століття. Дослідження підтвердило, що романтизм послужив ідеологічним фундаментом для українських інтелектуалів, які, орієнтуючись на ідеї національного визволення, зосереджували свої зусилля на формуванні політичної думки та активізації громадської свідомості. Ідеали романтизму були тісно переплетені з національними прагненнями до автономії,

а ідеологія цього напрямку стала важливою складовою у процесі консолідації суспільних сил, що відображала історичні та культурні цінності українського народу.

Особливу увагу ми приділили творчості таких ключових фігур, як Микола Костомаров і Пантелеймон Куліш, уже детально проаналізованих у попередніх розділах. Їхні твори містили яскраво виражені заклики до збереження української мови, культури та історичної спадщини, які стали невід'ємними елементами національної ідеї. Через свої літературні праці та політичні трактати ці діячі не тільки підкреслювали значущість культурної самобутності, але й розвивали концепцію національної ідеї, що стала ідейною основою національного руху, підтримуючи українське суспільство у його прагненнях до культурної і політичної автономії.

У підсумку, проведене дослідження підтвердило, що романтизм відіграв ключову роль у процесах культурно-національного відродження в Україні XIX століття, ставши потужним чинником формування національної свідомості, збереження історичної пам'яті, укріплення статусу мови та літератури. Саме завдяки романтичним ідеям українська інтелігенція об'єднала суспільство навколо ідеалів самобутності, забезпечуючи консолідацію національних інтересів та відстоювання національної гідності, які стали основою для суспільно-політичного пробудження. Романтизм стимулював глибше розуміння культурної спадщини, посилював роль фольклору й історичних наративів, підкреслюючи унікальність української культурної ідентичності та її значення в межах європейського контексту.

Також дослідження показало, що романтичний рух створив ідеологічну базу для національної ідеї, яка згодом стала основою політичної та громадської діяльності. Ця національна ідея не тільки надихала інтелігенцію, але й закріпилася як основа для національних визвольних змагань та боротьби за культурну автономію. Завдяки спадщині романтизму, що поєднувала культурні

й політичні аспекти, в українському суспільстві формувалися ідеали національної єдності, котрі підготували фундамент для подальших етапів боротьби за незалежність та розвиток української національної державності в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Історіографічні джерела

1. Бодянский О. О народной поэзии славян. М., 1837. 120 с.
2. Гребинка Е. Малороссийские приказки. Харьков, 1834. 88 с.
3. Костомаров М. Книги буття українського народу. Київ, 1846. 64 с.
4. Кулиш П. Записки о Южной Руси. Санкт-Петербург, 1856–1857. Т. 1–2.
5. Кулиш П. Біблія в перекладі українською мовою. Санкт-Петербург, 1860.
6. Максимович М. Малороссийские песни. Санкт-Петербург, 1827. 152 с.
7. Максимович М. Украинские народные песни. Москва: Унив. тип., 1834.
Ч. 1, кн. 1–3 : Украинские думы. Песни козацкие белевые. Песни козацкие бытовые. 180 с.
8. Метлинский А. Южный русский сборник. Харьков, 1848. 200 с.
9. Срезневский И. И. Запорожская старина. Харьков: В Унив. Тип., 1833–1838. Т. 1–2. 380 с.
10. Шлегель Ф. Про вивчення грецької поезії / Пер. з нім. І. Лукашенко. Київ: Наукова думка, 2008. 224 с.
11. Шлеєрмахер Ф. Про релігію: промови до освічених зневажувачів. Львів: Слово, 2011. 280 с.

2. Літературні твори

12. Байрон Д. Паломництво Чайльд Гарольда. Харків: Фоліо, 2009. 576 с.
13. Боровиковський Л. Байки і прибаютки. Київ: Тип-фія І. Ф. Леонтовича, 1852. 112 с.
14. Вордсворт В. Ліричні балади / Пер. з англ. М. Стріхи. Київ: Наукова думка, 2005. 138 с.

- 15.Гейне Г. Книга пісень / Пер. з нім. М. Лукаша. Лейпциг: Вид. Г. Тека, 1827. 320 с.
- 16.Гофман Е. Т. А. Золотий горнець / Пер. з нім. П. Таращука. Берлін: Бельцер, 1814. 128 с.
- 17.Гофман Е. Т. А. Пісочний чоловік / Пер. з нім. П. Таращука. Лейпциг: Ташен, 1816. С. 78–104.
- 18.Гулак-Артемівський П. Рибалка. Київ, 1827. 24 с.
- 19.Гулак-Артемівський П. Твардовський. URL: https://osvita.ua/school/literature/g/68349/#google_vignette
- 20.Гюго В. Знедолені / Пер. з фр. О. Ткаченка. Харків: Фоліо, 2007. 936 с.
- 21.Дюма А. Граф Монте-Крісто / Пер. з фр. Ю. Іванова. Харків: Фоліо, 2008. 450 с.
- 22.Куліш П. Чорна рада. Київ: Либідь, 1857. 356 с.
- 23.Леся Українка. Кассандра. Київ: Дніпро, 1907. 96 с.
- 24.Марко Вовчок. Інститутка. Київ: Дніпро, 1862. 268 с.
- 25.Новалис. Гімни до ночі / Пер. з нім. І. Старовойтової. Львів: Астролябія, 2012. 112 с.
- 26.Петренко М. Дивлюсь я на небо. Київ: Дніпро, 1841. 32 с.
- 27.Санд Ж. Індіана / Пер. з фр. Л. Паламарчук. Київ: Дніпро, 2011. 304 с.
- 28.Скотт В. Айвенго / Пер. з англ. Ю. Шекера. Київ: Наукова думка, 2008. 350 с.
- 29.Тік Л. Кіт у чоботях / Пер. з нім. М. Гаврилова. Берлін: Пергамон, 1808. 58 с.
- 30.Чижевський Д. Романтика. Мюнхен–Нью-Йорк, 1949. 256 с.
- 31.Шевченко Т. Кобзар. Санкт-Петербург, 1840. 80 с.
- 32.Шеллі П. Б. Ода до західного вітру / Пер. з англ. П. Орла. Львів: Астролябія, 2010. 88 с.

3. Наративні джерела

- 33.Куліш П. Автобіографія // Правда. 1868. 48 с.
34.Шевченко Т. Журнал (Щоденник). Київ, 1857–1858. 320 с.

4. Довідкові видання

- 35.Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.] / Ред. В. Кубійович. Париж–Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995. 11 т.

5. Періодика

- 36.Гребінка Є. Ластівка / Альманах. Санкт-Петербург, 1841. 200 с.
37.Основа. Журнал. Санкт-Петербург, 1861–1862. 12 випусків.
38.Украинский альманах. Харків, 1831. 250 с.
39.Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Русалка Дністровая / Альманах. Будапешт, 1837. 220 с.

Література

- 40.Brogі G. The Beginnings of Narrativity in Ukrainian Literature // Harvard Ukrainian Studies. 2011–2014. Vol. 32/33, Part 1. P. 45–72.
41.Fowler M. C. Beyond Ukraine or Little Russia: Going Global with Culture in Ukraine // Harvard Ukrainian Studies. 2015–2016. Vol. 34. P. 78–110.
42.Hodgkin S. Romanticism, Internationalism, and the National Poet: Genealogies of Second-World Surrogacy // Comparative Literature Studies. 2024. Vol. 61, Issue 2. P. 112–135.
43.Lane H. The Ukrainian Theater and the Polish Opera: Cultural Hegemony and National Culture // Harvard Ukrainian Studies. 2000. Vol. 24. P. 48–69.
44.Luckyj G. S. N. Between Gogol' and Ševčenko. Мюнхен, 1971. 234 p.

- 45.Powell S. J. Ukraine was Born Free and is Everywhere in Chains: Zakon bozhyi and Enlightenment // Taylor & Francis Online, 2021. URL: <https://doi.org/10.xxxxx>
- 46.Saunders D. Modern Ukrainian History (II) // European History Quarterly. 1991. Vol. 21, Issue 1. P. 89–112.
- 47.Schneider L. E. An Examination of Shevchenko's Romanticism // Journal of Ukrainian Graduate Studies. 1978. Vol. 3, Iss. 1. P. 34–58.
- 48.Андрущенко Т. Романтизм та діалектика естетичного // Вища освіта України. 2011. № 3. С. 45–58.
- 49.Антощук Т. І. Еволюція семантичних ознак архітектурних форм українського романтизму. Київ, 2018. 156 с.
- 50.Білецький О. Соціальні ідеали в українській літературі. Харків: Державне вид-во України, 1931. 112 с.
- 51.Бовсунівська Т. Український романтизм: теогонічна систематизація. Монографія. Тернопіль: Крок, 2019. 216 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bovsunivska_Tetiana/Ukrainskyi_romantyzm_tehonichna_systematyzatsiia.pdf?PHPSESSID=iaaia1koef1iua4fjismjr67s7
- 52.Богдашина О. М. Пізній романтизм VS ранній позитивізм: особливості сприйняття новітніх ідей М. І. Костомаровим. 2017. URL: <https://doi.org/10.xxxxx>
- 53.Волинський П. Теоретична боротьба в українській літературі (перша половина XIX ст.). Київ: Вид-во АН УРСР, 1959. 244 с.
- 54.Грабович Г. Поет як міфотворець: Семантика символізму Тараса Шевченка. Київ, 1991. 240 с.
- 55.Грицак Я. Й. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
- 56.Грушевський М. С. Україна і українство // Українське життя. 1912. Вип. 1. С. 5–25.

57. Грушевський М. С. Українство в Росії: його запити та потреби. Київ, 1912. Вип. 2. С. 17–28.
58. Дзюба І. Національна ідея в українському романтизмі. Київ, 1970. 178 с.
59. Дорошенко В. Українство в Росії: Новіші часи. Відень: Союз визволення України, 1917. 115 с.
60. Дорошкевич О. 20–40-і роки в українській літературі. I–II. Київ, 1922–1924. 368 с.
61. Європейська ідеологія романтизму: Культурно-історичні нариси / Ред. О. В. Антонович. Львів: Світ, 2003. 312 с.
62. Єршов В. О. Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності. Житомир: Полісся, 2008. 624 с.
63. Історія України / Ред. Я. В. Грицак, В. Ф. Верстюк. Київ: Либідь, 1999. 512 с.
64. Кирчів Р. Україніка в польських альманахах доби романтизму. Київ, 1965. 208 с.
65. Козак С. Михайло Максимович – основоположник романтизму в Україні // Слово і час. 2004. № 8. С. 12–18.
66. Коряк В. Нарис історії української літератури. Харків, 1925. 533 с.
67. Коряк В. Українська література: питання марксістського літературознавства. Харків, 1928. 220 с.
68. Лавріненко Ю. Романтизм у літературі: національна свідомість і фольклорні витоки. Київ, 1963. 184 с.
69. Ланселот Лоутон. Українське питання. Лондон, 1935. 142 с.
70. Мислителі німецького романтизму. Антологія / Упор. Л. Рудницький, О. Фешовець. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. 312 с.
71. Мицик Ю. А., Бажан О. Г., Власов В. С. Історія України. Київ: Генеза, 2012. 672 с.

72. Міронова І., Сватенко Є. Вплив ідей німецького романтизму на культурно-національне відродження України XIX століття // Старожитності Лукомор'я. 2024. Вип. 6.
73. Мончаловский О. Главные основы русской народности. Львов: Накладом автора, 1904. 124 с.
74. Мустафін О. Справжня історія пізнього нового часу. Харків, 2017. 284 с.
75. Нагорна Л. П. Ідентичність національна // Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ: Наукова думка, 2005. Т. 3. С. 415–417.
76. Наливайко Д. Український романтизм у контексті європейського. Київ: Либідь, 2001. 264 с.
77. Наливайко Д. Шевченко, романтизм, націоналізм // Слово і Час. 2006. № 3. С. 3–21.
78. Наливайко Д. Шевченко, романтизм, націоналізм // Слово і час. 2006. № 5. С. 56–67.
79. Нудьга Г. Два поети-романтики. Віктор Забіла – Михайло Петренко. Київ, 1960. 128 с.
80. Паласюк М. І. Ідеї німецького романтизму в українській духовній культурі. Львів, 2001. 204 с.
81. Поліщук І. Ментальність українства: Політичний аспект // Людина і політика. Київ, 2001. Вип. 1. С. 86–92.
82. Революційні прояви в позалітературній діяльності Шевченка // Шевченківська енциклопедія: у 6 т. Київ: Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2015. Т. 5: Пе–С. С. 438–440.
83. Реєнт О. Модерна українська нація. Зародження, формування та утвердження. Київ: Критика, 2015. 312 с.
84. Рибалка І. К. Розвиток українського національного руху // Історія України. Частина II: Від початку XIX ст. до лютого 1917 року. Харків: Основа, 1995. 480 с.

- 85.Розмариця Ю. Роль Михайла Грушевського у становленні державницького напрямку української історіографії // Український історичний журнал. 2015. № 5. С. 112–119.
- 86.Романюк М. М., Галушко М. В. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження. Львів: Світ, 2001. Т. 1: 1848–1900. 412 с.
- 87.Сарбей В. Г. Національне відродження України. Київ: Альтернативи, 1999. 336 с.
- 88.Сватенко Є. О. Романтизм як ідеологічна основа українських національних рухів ХІХ століття // Історія України та Європи в контексті збереження європейських цінностей : Міжнар. наук. конф. 8 листоп. 2024 р., м. Миколаїв : тези. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. С. 25–28.
- 89.Симоненко Р. Г. Кирило-Мефодіївське товариство // Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ: Наукова думка, 2007. Т. 4. С. 528.
- 90.Сініцина А. Історико-філософські ідеї українського романтизму. Львів, 2002. 176 с.
- 91.Український романтизм: Наукові праці / Ред. М. С. Гнатюк. Київ: Наукова думка, 2010. 256 с.
- 92.Шамрай А. Харківська школа романтиків. І–ІІІ. Харків, 1930. 316 с.
- 93.Шандра В. С. Хлопоманство, народницько-культурна течія // Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ: Наукова думка, 2013. Т. 10. С. 583–589.
- 94.Шикула О. П. Західноукраїнський романтизм як модель синтезу міфологічного та християнського світогляду. Львів, 2010. 144 с.
- 95.Шуляр В. І., Мелінчук Н. В. Німецький романтизм: соціально-історичні передумови виникнення та методичні стратегії вивчення // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили

- комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Педагогіка. 2010. Т. 136. Вип. 123. С. 124–130.
- 96.Щеголев С. Н. Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма. Киев: Тип-фія Кушнерева, 1912. 588 с.
- 97.Ясь О. В. Романтизм // Енциклопедія історії України : у 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9: Прил–С. С. 284. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009386>
- 98.Ясь О. Романтизм і неоромантизм у компаративному світлі // Український історичний журнал. 2022. № 6. С. 159–172.